

Beydâvî Tefsîri'nde Garîbu'l-Kur'ân Hakkında Bir Tetkîk ve Değerlendirme

A Study and Evaluation About Garîbu'l-Qur'an in the Commentary of Beydâvî

Mustafa CORA^a

^aAnkara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi,
Temel İslam Bilimleri Bölümü,
Tefsir ABD,
Ankara, TÜRKİYE

Received: 09.12.2020

Received in revised form: 15.04.2021

Accepted: 03.05.2021

Available online: 28.09.2021

Correspondence:

Mustafa CORA
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi,
Temel İslam Bilimleri Bölümü,
Tefsir ABD,
Ankara, TÜRKİYE
mustafa_cora@hotmail.com

ÖZ Tefsir faaliyetlerinde öne çıkan meselelerden biri Garîbu'l-Kur'ân'dır. Bu bilim dalı Kur'ân'daki garip lafızların tefsirini kendine konu edinmekle birlikte tefsir faaliyetlerinde oldukça önemli bir yer tutar. Garîbu'l-Kur'ân, Kur'ân tefsiri ve ilgili disiplinlerle uğraşan her mütehasıs için gereklidir. Tefsir alanında şöhret sahibi olan Beydâvî (ö.685/1286) hem çok yönlü bir âlim hem de bu konuda oldukça yetkin bir müfessirdir. Onun *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Tevîl* adlı eserini garip lafızlar yönünden inceleyerek bu anlamda tefsir anlayışını ve kendine özgü tasarruflarını, uygulamalarını belirlemeyi plânladık. Bu tefsirde müellif diğer konularda olduğu gibi bu hususta da çok fazla derine inmemiş ve genellikle özlü ve faydalı yönler üzerinden giderek onlarla ilgili yorumlar, açıklamalar ortaya koymuştur. Beydâvî'nin tefsirinde izlediği usul ve yaptıkları onun ne denli ilmî vukûfiyete ve derin bir birikime sahip büyük bir müfessir olduğunu göstermektedir. Orta hacimli, özlü bir ilim hazinesi olan bu eserde kısa ve genel olarak öne çıkan özellikleri, bilhassa Garîbu'l-Kur'ân'la alakalı yapılanları ele alarak tespit etmek suretiyle izah etmeyi hedefledik. Bu tefsirde garip lafızların açıklanmasında dilin zenginliklerinden, âyetler arası ilişkilerden, kıraat farklılıklarından, rivâvet ve haberlerden yararlanılması gibi yöntemler izlenmiştir. Bu bağlamda müellifin usulünü ve bunları nasıl ve ne şekilde yaptığını vb. hususları belirlemek ve değerlendirmek suretiyle ortaya koymaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Beydâvî; anlam; tefsir; garîbu'l-Kur'ân; meâni'l-Kur'ân

ABSTRACT One of the prominent issues in tafsir activities is Garîbu'l-Quran. Although this branch of science takes the interpretation of the garib words in the Quran as its subject, it has a very important position in tafsir activities. Garîbu'l-Quran is necessary for every expert dealing with the interpretation of the Quran and related disciplines. Beydâvî (d. 685/1286) who was popular in the field of tafsir is one of the most important scholars of his time and is a versatile commentator. We aimed to determine his tafsir understanding and his own acts and practices by examining his work titled *Envâru't-Tenzil and Esrâru't-Tevîl* in terms of garib words. In this tafsir, comments, explanations and findings were made by Beydâvî by addressing to the concise and beneficial aspects without going into the detail of this subject like the other subjects. Beydâvî's method and actions in his tafsir demonstrate how he has a grasp and knowledge on the field and that he is a significant commentator. In this work, which is a medium-volume, concise science treasure, we endeavored to put forward and explain short and generally prominent features and especially the actions related to the Garîbu'l-Quran. In this commentary, methods such as benefiting from the richness of the language, the relationships among verses, the differences in recitation, rumor and news were followed in order to explain the "garib" words. In this context, we tried to reveal the issues such as the method of the author and how and in what way he did these, etc by determining and evaluating them.

Keywords: Baydâvî; meaning; tafsir; gharîb al-Quran; meanings of al-Quran

EXTENDED ABSTRACT

In the Quran, there are some words from the dialects of different Arab tribes. Also, there are some incomprehensible words because people didn't use it much. Or there are foreign words that have been Arabicized. Although the first interlocutors of the Quran spoke in their language, they could not understand some of its foreign words. The word "gharīb" which means a closed and not widely used, is not included in the Quran but is used among Arabs. This word is in the form of Gharību'l-Quran by the Quran. It is a noun and an adjective in the case of feil "فعل". It has become a name in the literature, in the form of "Gharību'l-Quran" as a branch of science that focuses on its relative composition, strange words, and understanding. Qādi Baydāwī explains the strange words in his tafsir and interprets them. However, the book does not contain very detailed explanations specific to the subject of Gharību'l-Quran. The author preferably used a laconic style throughout the tafsir. In any case, his commentary has an importance that contributes to the understanding and interpretation of the Quran. In the Commentary of Qādi Baydāwī, the analysis of the meanings of strange words is occasionally emphasized. Sometimes he repeated the views/explanations put forward by previous scholars regarding these. Although the author has his preferences and discretions in his exposition of those words, it is seen that the opinions what he didn't prefer are found in his commentary. In any case, their commentary is present in the content of this work. In the whole of this commentary, as in the interpretation or interpretation of other words, the issues are generally presented with concise and useful sides, comments, explanations, and related findings. In this work, the different interpretations or interpretations specific to the verses or the made for these words, the applications show how far ahead and versatile the author is in the field of tafsir. He was a tafsir who grew up in Baydā (or Shīrāz) in the seventh century of the Hijri, was well-equipped and famous for his interpretation, and was also proficient in intellectual and transmitted sciences. Taking into account the data of almost all the existing sciences in his time, Baydāwī wrote a very concise Quran commentary in the light of them. Of course, his understanding also applies to strange words. Although there have been criticisms about him that we may accept as reasonable, they are not in a way and worth to demolish the reputation of that magnificent work and its author. The commentary of this commentator shows how well he is in Arabic, the Qur'anic style and the science of tafsir, and even other Islamic sciences. Therefore, his views and practices on this issue are valuable in this respect. So much so that this work has been printed many times by people. And hundreds of studies have been made about it. Qādi Baydāwī Tafsir is a medium volume commentary, which is a summary of the tafsir accumulation up to that time. In this commentary, it was made use of the Quran in particular, and of the hadiths, the words of the saḥābah, the narrations of the "sabāb al-nuzul", the lexicon, the poem, and the previous tafsir sources in studying Gharību'l-Quran and explaining/interpreting of the words. Although the author gave importance to the narrations, he mentioned the views he did not rely on among them as weak or stale according to their qualities. For example, if there was any narration or opinion that he considered feeble or did not accept, he stated it with "ruviya" or "kīla," in order to benefit from them in explaining of the strange words. He expressed this even though they were also used to explain strange words. As a result, his explanations related to the Gharīb al-Qur'an somehow contributed to the interpretation, understanding, and very sound interpretation of the Quran, and contributed to the purpose of the Quran. In this context, we stated that it is possible to made remark -and it is necessary- by considering the applications related to the Gharīb al-Quran, some fundamental and general features of the whole tafsir, and the different and unique practices and savings of the author. In this study, we carefully dwell on the problem of the strange words and attempt to determine the meanings of them, and include some opinions and preferences of the author relating them. As a result, his explanations related to Gharīb al-Quran somehow benefited the interpretation and understanding of the Quran.

Kur'ân muhataplarına anladıkları bir dille hitap etmiştir. Ancak muhatapı olan ilk topluluk o dil ile konuşmasına rağmen onu aynı düzeyde anlayamamıştır. Onların Kur'ân'dan bazı kelimeleri anlamakta zorlandıkları veya anlayamadıkları hususunda sahabeyle ilgili gelen bazı haberlerin bunu ortaya koyduğu¹ ve bu durumun da çeşitli nedenlerden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

İster başka dillerden olup da Arapçalaşan ister farklı lehçelerden geçen² isterse Kur'ân'da yer alan ama az kullanılan lafızlar olsun, muhâlif görüşlere rağmen, bunların garib lafızlar oldukları İslâm âlimlerinin pek çoğu tarafından kabul edilmiştir. Kaldı ki Kur'ân'da bu tür 'garib lafızlar' olması mümkündür.³

¹ Örneğin *evvâh* "اوا" (Bkz. *Tevbe* 9/114); *tehavvefe* "تحوف" (Bkz. *Nahl* 16/47) vb. başka örnekler için bkz. Ebu'l-Fazl, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî eş-Şâfiî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Daru'l-Hadis, Kahire 2004, 1/304; Abdulhamid el-Ferâhî, *Fâtihatü Nizâmi'l-Kur'ân*, A'zamgarh 1937, s.32; Ebû Abdillâh Bedruddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh ez-Zerkeşî eş-Şâfiî, *el-Burhan fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), Dâru'l-Ma'rife, Beyrût 1990, 1376/1957, 1/295 vd. Bu konuda muhâlif ve eleştirel nitelikte olan yaklaşımlar için Ferâhî, *Fâtihatü Nizâmi'l-Kur'ân*, s.32'ye bakılabilir.

² Örneğin *kinâne* (Kinâne): Câhil (*Bakara* 2/13); *benî* (Temîm): Hased/kıskaçlık (*Bakara* 2/90), *nحلة* (*Kays*): Farz (*Nisâ* 4/4), *صاعة* (*Ummân*): Ölüm (*Bakara* 2/55), *رقم* (Rumca): Levha/kitap (*Kehf* 18/9) vb. Bkz. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, TDV Yay., 24. baskı, Ankara 2013, s.155,156; Muhsin Demirci, *Tefsîr Usûlü*, İFAV Yay., 13. baskı, İstanbul 2011, s.155; Mesut, *Ulûmu'l-Kur'ân*, s. 358 vd.

³ Bkz. Suyûtî, *el-İtkân*, 1/435, 439; Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, s.151-156; Demirci, *Tefsîr Usûlü*, s.155.

Kur'ân'dan bazı kelimelerin az bilindiği, müterâdif veya müşterek olduğu⁴, hârici dillerden veya Kureyş lehçesinin dışından geldiği⁵ ve bunların kendilerine özgü keyfiyetleri ve nitelikleri olduğu, dini birer terim (istilâh) olarak da farklı mânalar yüklendikleri anlaşılmaktadır.⁶ Zira lügatte var olan anlamları yanında buldukları cümlelerde ve değişik konumlarda da muhtelif mânalar ifade etmektedirler.⁷

Garîbu'l-Kur'ân konusundaki farklı görüşler yanında Hz. Peygamber'e atfedilen bir rivâyetle irtibatlı olarak *Garîbu'l-Kur'ân*'ı bilmeyenin Kur'ân'ı tefsir etmekten ictinap etmesi gerektiği anlamına gelen bir anlayış⁸ bu hususa ilâve bir zorluk getirmiştir. Ama bu durum *garîp lafızlar* meselesinin tefsir ilminde öne çıkan mevcut önemini artırır mâhiyette olmuştur. Bununla birlikte bu konunun tefsir faaliyetinde çok önemli bir yere sahip olduğu⁹ da vurgulu bir şekilde tekrarlanmaktadır.

Garip lafızlarla ilgili malumat ilk dönemlerde şifâi olarak naklediliyordu. Ancak H. II. yy'da bu bilgileri bir araya getirme¹⁰ ve tedvin etme çalışmaları ile bunlar hem *Garîbu'l-Kur'ân* adlı eserlerde toplanmaya başlanmış hem de garip lafızlar *Garîbu'l-Kur'ân* adlı bilim dalının konusunu oluşturmuştur. Bu süreçte anlamlandırılmalarında *dirayet*, *rivâyet*, *şîir*¹¹ gibi unsurların kullanıldığı ve başka vâsıtalarla da yararlanıldığı görülür.

Garîbu'l-Kur'ân, Kur'ân ilimleri ve tefsir faaliyetleri arasında yer alan bir bilim dalı olarak varlığını sürdürmüştür. Bu anlamda onlara tefsir kaynaklarında da yer verilmiş, açıklamaları için üzerlerinde durulmuştur. Bu anlamda da Kâdî Beydâvî Tefsiri'nde ona hak ettiği önem verilmiştir.

Beydâvî Tefsiri'nde ele alınarak üzerinde durulan *Garîbu'l-Kur'ân* ve ilgili meseleler daha ziyade tespit, tahlil ve tanıtmaya yönelik yapılmıştır. Her ne kadar müfessirler bazen bir konu hakkında benzer görüşler ileri sürseler de aynı konu hakkında birbirinden farklı ve kendine özgü görüşler de ortaya koyabilmektedirler. Bu bağlamda konuya bazen başka görüşlere de atıflarda bulunulmuştur. Ancak bu tefsirde yer alan ve özellikle müellife ait olan yorumlar, görüşler ve lafızlar hakkında yapılan tefsirler ve ilgili uygulamalar öne çıkartılarak ele alınmış ve irdelenmiştir.

Bu inceleme ve araştırmadan ibaret olan çalışmamızda müellifin *Garîbu'l-Kur'ân* hakkında yaptığı tasarruflar, Kur'ân'dan, rivâyetlerden, dil yönünden, Arap şîirinden, farklı kabile lehçelerinden ve daha önceki tefsir birikiminden nasıl ve ne şekilde istifade ettiği gibi hususlar farklı açılardan ele alınarak örnekler üzerinden irdelenerek açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Bu şekilde Beydâvî'nin garip lafızları anlamaya ve açıklamaya dair ortaya koyduğu çabalar bir şekilde belirlenmeye, onun Kur'ân'ın sağlıklı yorumlanmasına ve tefsir edilmesine sağladığı katkı¹² da ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada eldeki verilere veya malzemeye binaen *Beydâvî'nin hayatı, İlmî Vukufiyeti, Tefsirinin bazı özellikleri ve Bu eserde Garaîbu'l-Kur'ân'ın ele alınışı üzerinde* durulmuştur. Böylece garip lafızlar üzerinde odaklanılarak tefsir bağlamında özellikle *Garîbu'l-Kur'ân* meselesinin irdelenmesi öne çıkarılmıştır. Bu konuya tefsirde verilen önem ve değer yanında bilhassa müellifin bu konuya sağladığı kat-

⁴ Bkz. Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlip Hammûş b. Muhammed el-Kaysî, *Tefsîru'l-Müşkil min Garîbi'l-Kur'ân*, (thk. Hüdâ et-Te'vil el-Mar'âşlî), Dâru'n-Nûri'l-İslâm, Beyrut 1988, s.53, 54; ayrıca Mustafa Sâdık b. Abdirezzâk b. Saîd b. Ahmed b. Abdilkâdir er-Râfî, *Tahrîfu'l-Âdâbi'l-Arab*, Müessesetü Hindâvî, Kahire 2013, s.402 ve Halid Abdurrahmân el-Akk, *Usûlü'l-Tefsîr ve Kavâidühü*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 986, s.151.

⁵ *Tahrîfu'l-Âdâbi'l-Arab*, s. 178-181 ve 405-407.

⁶ Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, Müessesetü Hindâvî, Kahire 2012, s. 579.

⁷ er-Râfî, *Tahrîfu'l-Âdâbi'l-Arab*, s. 182, 183.

⁸ Bkz. Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 1/302-303; Bedruddîn Muhammed b. Bahâdur b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, (thk. Yusuf Abdurrahman el-Mar'âşlî vdgr.), Dâru'l-Ma'rife, Beyrût 1990, 1/396.

⁹ Bkz. Suyûtî, *el-İtkân* 1/346, 347.

¹⁰ Bu konuda pek çok kişi eser kaleme almıştır. Bkz. ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 1/291.

¹¹ Bkz. es-Suyûtî, *el-İtkân*, 1/303.

¹² Bkz. Semih Ebû Muğulî, *Kur'ân'ın Dilleri (Kur'ân'da Arapça Olmayan Kelimeler)*, (çev. Muammer Erbaş), İnsan Yay., İstanbul 2003, s. 60.

ma değer de tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu müstakil inceleme ve araştırmada Kur'ân ilimleri, tefsir usulü, bazı tefsirler ve bu tefsir hakkındaki hâşiyeler (ve kısmen eleştirel eserler) vb. kaynaklar öncelikle müracaat kaynaklarımız olmuştur. Böyle bir şekil ve içerik ile yaptığımız bu *müstakil* çalışmanın başka çalışmalara katkı sunacağını ummaktayız.

Nihayet bu meseleye *Envâru't-Tenzîl* üzerinde değişik açılardan bakılmış, konu hakkında tahliller yapılmış ve bu bağlamda farklı sorulara, eserle ilgili bazı eleştirilere de cevaplar bulunmaya çalışılmıştır. Kimi zaman bu konu hakkında yerinde yapılan tasviplere de yer verdik. Böylece bu konuda nasıl bir yol izlendiği, lafızların anlamlandırılmasında ve tefsir edilmesinde lügavî mi yoksa rivâyete dayalı mı? şiiirden yararlanmak şeklinde mi bir usul takip edildiği veya bunlara ne kadar önem verildiği ilgili lafızlar *Gerîbu'l-Kur'ân kategorisine* dahil edilerek onlar üzerinde ne ölçüde durulduğu gibi hususlarda *Beydâvî Tefsiri*'nde ortaya konulan farklı tasarruflar, görüşler ve neyin ne kadar ortaya konulduğu veya çözüme kavuşturulduğu gibi hususlar irdelenmeye gayret edilmiştir.

BEYDAVÎ'NİN HAYATI VE İLMÎ VUKÛFİYETİ

Beydâvî, İran sınırları içerisinde yer alan Azerbaycan bölgesindeki Şîraz kentinin Beydâ kasabasında doğmuştur. Bu kentte yetişmiş, terbiyesini orada almış, tahsilini orada yapmış ve ömrünün çoğunu orada geçirmiştir. İsmi tam olarak Abdullah b. Ömer b. Muhammed b. Ali el-Beydâvî eş-Şîrazî eş-Şâfiî Ebî Saîd Nâsiruddîn'dir.¹³

Beydâvî'nin doğum tarihinin yaklaşık H. 585/1189 yılı olduğu söylenebilir. Ancak onun doğduğu tarih hakkında ayrıntılı ve kati bir bilgi olmadığı¹⁴ gibi ölüm tarihi hakkında da ittifak edilen her hangi bir tarih yoktur. Buna rağmen konu hakkında değişik rakamlar zikretilmektedir. Bu husustaki kayıtların çoğunluğuna göre onun vefatının muhtemelen H. 685/1286 yıllarında Tebriz'de vuku bulduğu anlaşılmaktadır.¹⁵

Beydâvî sağlam bir kültür edinmiş¹⁶ ömrü vefa ettikçe sürekli ilimle meşgul olmuş, hayatının son dönemlerinde de bilhassa ilimle, eser yazmakla, ibâdet etmekle ve riyâzatla meşgul olmuştur. Öyle ki, Şîraz kentinde bilâhare babası gibi 'Kâdî'l-Kudâd' görevinde bulunduğu sıralarda bile ilimle uğraşmaya, örneğin Şâfiî fıkıh ve dil âlimi olan Çârberdî (ö.746/1376) gibi öğrenci/öğrenciler okutmaya ve yetiştirmeye devam etmiş¹⁷, eğitimle ve ilimle ilgisini hiç kesmemiştir.

Beydâvî nakli ilimlerde olduğu gibi akli ilimlerde¹⁸ de söz sahibi olmakla birlikte özellikle dini ilimlerde vukufiyet kesbetmiş, hemen hemen tamamıyla ilgilenmiş ve hârîka eserler vermiş olan bir âlim; tefsir, hadis, fıkıh, usul, kelâm, Arapça vb. disiplinlerde seçkin, şöhret sahibi ve önemli te'lîfâtın¹⁹ da müellifi olmuştur. *İbn Habîb*'ın, bütün imamların Kâdî Beydâvî'nin te'lîfatı hakkında övgüyle söz etmekte olduğu anlamına gelen ifadeleri, onun hakkındaki olumlu kanaati teyit eder nitelikte olmuştur. Kaldı ki, sahip ol-

¹³ Bkz. Terhîb b. Rabîan ed-Düsîrî, *Mu'cemu'l-Müellefâti'l-Usûliyyeti's-Şâfiyyeti'l-Mabsûseti, fi Keşf-z-Zunûn*, el-Câmiatu'l-İslâmiyye, Medîne 1424/2004, 1/354.

¹⁴ Kaldı ki bu, onun doğumu hakkındaki rivâyetlerin muteber kabul edilmesine göre olan bir tarihtir. Bkz. Ebû Muhammed Bedruddîn el-Hasen b. Ömer b. el-Hasen b. Ömer b. el-Hâib ed-Dımeşki el-Halebî, *Durretu'l-Eslâk fi Devleti'l-Etrâk*, TSMK, III, Ahmed, nr. 3011, I, 57^a.

¹⁵ Bkz. Yusuf Şevki Yavuz, "Beydâvî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1992, 6/100. Ölüm tarihi hakkında farklı tarihler zikredilse de pek çok kaynaktan yukarıdaki tarih yer alır. Bkz. ed-Düsîrî, *Mu'cemu'l-Müellefâti'l-Usûliyyeti's-Şâfiyyeti'l-Mabsûseti*, 1/354.

¹⁶ Bkz. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, DİB Yayınları, Ankara 1988, 2/296.

¹⁷ Bkz. Kays Ali Kays, *el-İrâniyyûn ve'l-Edebâi'l-Arabî*, Müessesetu'l-Buhûs ve't-Tehkîkâti's-Sekâfiyye, Tahran 1984, 1/382.

¹⁸ Bkz. el-Beydâvî, *Gâyetu'l-Kusvâ fi Dirâyeti'l-Fetvâ*, (thk. ve talik., Ali Muhyiddîn Ali el-Karadâği), Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 2007, 1/74-75. Buna rağmen hocaları hakkında detaylı ve açık bilgiler bulunamamaktadır. Bkz. Ahmed Özel, Hind Çelebi, "el-Beydâvî Abdullah b. Ömer", *Mevsûatu 'Alâmî'l-Ulemâi ve'l-Udebâi'l-Arabî ve'l-Müslimîn*, Beyrut 2005, 4/288-289.

¹⁹ Özellikle İslâmî ilimlerle ilgili eserlerden seçki ile birkaç eseri şunlardır: *Tevâliu'l-Envâr min Metâlii'l-Enzâr* (Kelâm ilmi hakkındadır), *el-İzâh fi Usûli'd-Din* (Usûlü'd-Din'e dairdir), *Minhâcu'l-Vusûl ilâ İlmî'l-Usûl* (Fıkıf usulüne dairdir), *Şerhu Mesâbihu's-Sünne* (Begavî'ye ait *Mesâbihu's-Sünne*'nin şerhidir) vd.

duđu mükemmel muktesebât ve eserler onun güçlü bir ilmi vukûfiyete hâiz olduğunu ispatlar niteliktedir.²⁰

Supkî de onun ileri görüşlü büyük bir imam olduğu kanaatini taşımış ve bir bakıma onun hakkını teslim etmiş²¹ ve böylece ifade edilmesi gerekeni bir kez de o söylemiştir. Nitekim o, eserleri ve yazılı münâzaraları yanında, çeşitli ilim meclislerine de iştirak etmiş, münâzaralarda bulunmuş, ilimdeki derin vukûfiyetini oralarda da ispatlamış, bu anlamda da ün sahibi olmuş çok yönlü bir âlimdir.²² Buna rağmen o, esas şöhretini *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Tevîl* adlı tefsiri ile yakalamıştır.

Buraya kadar zikredilen tespitlerden ve bilgilerden anlaşılacağı üzere müellifin kişiliği, kabiliyeti, çok iyi yetişmiş olması, ilmi şahsiyeti,²³ oldukça geniş bir ilmi birikime hâiz olması ve alan hâkimiyeti takdire değer özelliktedir. Beydâvî özellikle Arap dili, Kur'ân üslubu ve ilimleri ve tefsir ilmi hakkında sahip olduğu vukûfiyeti ile dikkate alındığında onun diğer eserleri gibi tefsirinin de kıymeti de ortaya çıkmaktadır.

Beydâvî Tefsiri'nde sergilenen *Garibu'l-Kur'ân*'la alâkalı anlayışı ve müellifinin bu konudaki yaklaşımını araştırırken bunun daha isabetli olabilmesi adına onun taşıdığı bazı genel özellikleri ve öne çıkan bazı metotları irdelemenin de faydadan hâli olamayacağı kanaatine vardık. Nitekim bu, müellife özgü sisteminin ve meselelere yaklaşımının özelliklerinin *Garibu'l-Kur'ân* açısından ve tefsir bağlamında garip lafızlar hakkında ve de onda *şekillenen* yansımalarına yönelik tespitler yapmada katkı sağlayıcı olmuştur. Böylece bu tefsirde müellif tarafından *Garibu'l-Kur'ân* üzerinde ne ölçüde durulduğunu ve bunun keyfiyetinin ne olduğunu ortaya çıkartma oldukça kolay hale gelmiştir.

ENVÂRU'T-TENZİL'DE ÖNE ÇIKAN VE KEYFİYETİNİ İFADE EDEN BAZI ÖZELLİKLER

Bir eseri biraz tanıyabilmek ve özellikle muhtevasına dair bazı analizlerde bulunabilmek, hakkında kısmi veya bütüncül değerlendirmeler yapabilmek için en azından onun bütününe ait niteliklerinin veya belirgin bazı genel özelliklerinin tespit edilmesinin gerekliliği açıktır.

Bu tefsirde müellifin geçmişten gelen tefsir birikimini âdetâ mâhirane bir şekilde özetleme iradesinin olduğunu gösteren yansımaları ve delilleri görmek mümkündür. Bu aynı zamanda onun âyetleri de bu minval üzere yorumlama çabası içinde olduğunu da bir delili niteliğindedir.²⁴ Beydâvî, tefsirinde umumiyetle önceki ulemânın düşüncelerini araştırma, derleme, inceleme, tahliller ve sentezler yapma, eleştirilerde bulunma ve bunlardan hareketle yorumlar, hükümler ve sonuçlar ortaya koyma şeklinde bir yol izlemiştir.²⁵

²⁰ Bkz. Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 2/295-296.

²¹ Bazı tabakat yazarlarının onun Şâfi mezhebiden olduğunu öne sürmesi ile birlikte (Bkz. Ebû Nasr Tâcuddîn Abdulvehhâb es-Subkî, *Tabakatu's-Şâfiyyeti'l-Kübra*, (thk. Mahmud Muhammed et-Tanâhî, Abulfettâh Muhammed el-Hulv), 2. bsk., Kahire 1413/1993, 8/157-158 vd.) onun bu kanaatini tefsirinde görmek mümkündür. Örneğin *Bakara* 2/228'i izah ederken Hanefiler "kurû" kelimesine "hayz" anlamı verirken o, bu kelimeye temizlik/tuhür anlamını vermiştir. Bu örnekler çoğaltılabilir. (*Tefsiru'l-Beydâvî*, 1/158) Ama o, Kelâm yönünden Ehl-i sünnet üzerdir ve Mu'tezile'ye ait görüşlere karşıdır. Bkz. *Tefsiru'l-Beydâvî*, 1/18-22, 105.

²² Bkz. *Tabakatu's-Şâfiyyeti'l-Kübra*, 8/157-158; Kays-el-Kays, *el-İrâniyyûn ve'l-Udebâi'l-Arabi*, 1/392-393.

²³ Bu konuda bir fikir sahibi olabilmek için bkz. el-Kâdî Nâsiruddîn Ebi'l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şirâzî el-Beydâvî, *Tefsiru'l-Kâdî el-Beydâvî* (Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl), Dersaadet (İstanbul) 1314/1896, 1/2-3

²⁴ Bu anlayışın tefsirin mukaddimesinde görülmesinin mümkün (bkz. el-Beydâvî, *Tefsiru'l-Kâdî el-Beydâvî*, 1/2-3) olmasıyla birlikte onun hazırlanmasında özellikle istifade edilen en mühim âlimler ve kaynaklar için bkz. es-Supkî, *Tabakatu's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, 8/157; Muhammed b. Ali Şemsuddîn Muhammed b. Ali b. Ahmed el-Mısırî ed-Dâvudî, *Tabakâtu'l-Müfessirin*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1983, 1/248; *et-Tefsir ve'l-Müfessirîn* unu, 1/211-213; Bergamalı Ahmed Cevdet Bey, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, (haz. Mustafa Özel), Kayhan Yay., İstanbul 2002, s.128; Kâtip Çelebi, Mustafa b. Abdullah Hâci Halife, *Keşfü'z-Zunûn an Esmâi'l-Kütüb ve'l-Funûn*, Metebetu'l-Müsennâ, Bağdat 1941, 1/186; Ahmed Cevdet, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, 128 vd.; Süleyman, *Kâdî Beydâvî Tefsiri'nde Belâgat İlmi ve Uygulanışı*, s.20.

²⁵ Bkz. Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 2/298.

Bu eserde âyetler tefsir edilirken yerine ve şartlara göre âyetler, hadisler, sahabe sözleri, sebeb-i nuzûl rivâyetleri gibi unsurlar değerlendirilmiştir. İstifade edilen rivâyetler arasında merfu, mevkuf, maktu vb. olanlar da yer almıştır. Müfessir bunun yanında akli işletmeyi ve kullanmayı da asla ihmal etmemiştir. Örneğin yeri geldikçe hakikati ve mecazı kullanmış, âyetler arasındaki uyum ve insicam gibi hususları da dikkat almıştır.²⁶ Bu şekilde zaman zaman rivâyet usulünü de ihmal etmemiş ve dirâyetle yaptığı tefsir âdeti rivâyet ile olanından ayırt edilemez veya birbirinden soyutlanamaz olmuştur. Örneğin âyeti²⁷ tefsir ederken Abdullah İbn Abbas'tan nakledilen bir haber de araya sokuşturulmuştur.²⁸

Bu tefsirde sûrelerin sonlarında, onların fedâlini ve kıraat edilmeleri durumunda onlardan kazanılacak sevapları konu edinen hadislere de yer verilmiştir.²⁹ Her ne kadar bu hadislerin sıhhatleri hakkında eleştiriler yapılmış³⁰ olsa da tefsirin tamamında mevcut olan hadisler veya bu bağlamda var olan malzeme dikkate alınarak değerlendirme yapıldığında da itibarlı ve sıhhat yönünden nitelikli pek çok rivâyetin bulunduğu da anlaşılacaktır.³¹

Kâdî Beydâvî Tefsiri'nde kıraatlerle ilgili bilgilerin de yer aldığı görülür. Bunlar meşhurun yanında muteber *kurrâdan* rivâyet edilen şaz kıraatler vb. olarak da olmuştur. Bu meyanda kıraatler zikredildikleri yerlerde kıraat imamlarından çoğunlukla *ismen*, bazen *isimsiz* olarak kâh “*kurîe*” ifadesiyle, kâh “*kîle*” gibi meçhul sığalarla ve kıraatin değişik vecihleri ile nakiller yapılmıştır.³²

Bu eserde aynı zamanda müellifin ilmî vukûfiyeti ve eserin hacmi ölçüsünde farklı dini disiplinlere ait bazı meselelere de değinilmiş ve bunlar ile tefsire katkıları sebebiyle yararlanılan bilimsel verilerin de önemli ölçüde bir değeri olmuştur. Örneğin bir taraftan ahkâm ve itikat konularıyla alâkalı âyetler tefsir edilirken³³ diğer taraftan kevnî âyetler ile o dönemdeki bilimsel verilere göre de izahlar yapılmıştır.³⁴ Bu anlamda nasların zâhirinin özgün ve derinlemesine açıklandığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte müellifin pek çok değişik yönleri ve farklı ihtimalleri tefsirinde bir araya getirerek cem ettiği, böylece İslâmî ilimler konusunda sentezci bir yaklaşım sergilediği görülür.

Bu tefsirde mündemiç üslup üzere âyetler ele alınmış, üzerlerinde durulmuş, konularına ve üstlendikleri işlevlere göre genellikle kısa tefsirleri yapılmıştır. Ama örneğin bir âyette yer alan bir hükmün odağını oluşturan bir kelime veya ibare veyahut da ilgili bir mesele daha önce izah edilmiş ise oraya sa-

²⁶ Örnek olarak bkz. Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 2/304: ayrıca *Tefsîru'l-Kâdî el-Beydâvî*, 2/41 vd.

²⁷ Nisâ 4/60.

²⁸ Bkz. el-Beydâvî, *Tefsîru'l-Kâdî el-Beydâvî*, 1/273 vd.

²⁹ Bkz. el-Beydâvî, *Tefsîru'l-Kâdî el-Beydâvî*, 1/12-13, 582, 583; 2/318-319, 592 vd. Beydâvî bu vb. konularda genellikle Zemaşerî'yi izlemiş ve onun rivâyet konusunda düştüğü benzer hatalara kendisi de tefsirinde düşmüştür. Bkz. Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn* 1/186, *ez-Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirîn*, 1/211-212; Ahmed Cevdet, *Tefsîr Usûlü ve Tarihi*, s. 128. vd.

³⁰ Nitekim bu tefsirde İsrâiliyat'la ilgili nakillere yer verilmiş olup bunlar daha ziyade Ubey b. Ka'b bağlamında nakledilen rivâyetler türündendir. Geniş bilgi için Bkz. el-Kâdî Şihâbüddin Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Hafâcî, *Hâşiyetu'ş-Şihâb alâ Tefsîril'-Beydâvî (İnâyetu'l-Kâdî ve Kifâyetu'r-Râdî)*, (dabt ve tahrîc. eş-Şeyh Abdu'r-Râzî el-Mehdî), Dâru'l-Kütübil-İlmiyye, Beyrut 1997/1417, 5/113; ayrıca bkz. Zeynuddîn Muhammed Abdurraûf el-Münâvî, *Fethu's-Semâvî bi Tahrîci Ehâdisi'l-Kâdî Beydâvî*, (thk. Ahmed Müctebâ), Dâru'l-Âsime Riyad 1409/1989, 2/716, 745; 3/1042.

³¹ Ancak *resûl* ve *nebi* kelimelerinin farkı anlatılırken bazı bilgiler *kîle* lafzı ile belirtilmiştir. Bu hususta örnek olarak *Hac* sûresi 52'nin tefsiri için el-Beydâvî, *Tefsîru'l-Kâdî el-Beydâvî*, 2/107'ye bakılabilir.

³² Bkz. Süleyman Gür, *Kâdî Beydâvî Tefsiri'nde Belâgat İlmi ve Uygulanışı*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum 2014, s. 25. Bu hususta ayrıca bilgi ve örnekler için bkz. Gür, *Kâdî Beydâvî Tefsiri'nde Belâgat İlmi ve Uygulanışı*, s. 25; el-Beydâvî, *Tefsîru'l-Kâdî el-Beydâvî*, 2/ 107 vd.

³³ Müellif bu tür konuları ele alırken Ehl-i sünnet görüşü üzere olup itikâdî konularda da ondan yanadır. Ancak çok az da olsa bazı hususlarda Zemaşerî'nin de etkisinde kalır. (Bkz. *ez-Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirîn*, 1/213)

³⁴ Bu usulü Fahreddîn Râzî'den aldığı anlaşılıyor. Bkz. *ez-Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirîn*, 1/213. Ancak bu tefsir, bazı bilgilerinin yanlış, çelişkili, bazı âyetlerin anlamlarının birbirine zıt olduğu, âyetlerin felsefî yorumlarla tevîl edilmesine gayreti edildiği, nakle pek itibar edilmediği, onda yer verilen hadislerin sıhhatlerinin tartışmalı olduğu (Bkz. Ahmed Cevdet, *Tefsîr Usûlü ve Tarihi*, s.128-130) gibi hususlarda eleştirilmiştir. (Benzer meseleler ve örnekler için Saçaklızâde Mehmeta Efendi, *Desîsâtu'l-Beydâvî*, Bursa Yazma ve Eski Eserler Kütüphanesi, Haraççı, 1339/5, vr. 51-82 vd.) Hâlbuki Beydâvî İslâmî ilimlerde kendini ispatlamış, felsefî yöntemi, mecazı ve kinâyeyi vb. hatta dönemindeki tabii ilimlerden (Bkz. Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul 1971, 10/508) tefsirinde yararlanma ölçüsünü bilebilecek kadar ilmi vukufiyet sahip bir âlimdir. Dolayısıyla bu eleştiriler onun tefsirinin kıymetine ve faydasına gölge düşürecek keyfiyette ve ağırlıkta olamaz.

dece atıfta bulunulmuş ve “*sebeka tefsîruhû*”, “سبق تفسیره”, *sebeka beyânuhû* “سبق بانه”, “*sebeka zikruhû*”, “سبق ذكره” gibi ifadelerle yer verilmek suretiyle geçilmiştir.³⁵

Her ne kadar kelime bilgisine fazla yer verilmemiş ise de âyetlerin konumlarına ve bağlamlarına uygun olacak şekilde içerdikleri kelimelere anlam yüklemesi yapılmıştır.³⁶ Ama bu, tefsirde izlenen genel metoda uygunsuzluk veya umumunda izlenen usûle hâlel getirebilecek bir durum arz etmemiştir.

Kâdî Beydâvî Tefsiri’nde anlatımda veciz bir üslup kullanılmış, edebi ve felsefi analizler (tahliller) yapılmıştır. Örneğin kelâm, felsefe ve kevnî konularla alâkalı bilgiler, belâgat kâideleri ile karma ve edebî bir üslupla anlatılmıştır. Dolayısıyla kimilerine göre onun anlaşılmasındaki güçlük³⁷ bundan kaynaklanmıştır³⁸ ve bu da farklı eleştirilere yol açmıştır.

Bununla birlikte tefsir hakkında yapılan eleştirilerin tamamının yersiz olduğu söylenemez. Nitekim ibareleri genel olarak kısa veya muhtasardır³⁹, kimi yerlerde anlaşılacak derecede karmaşık, hatta kimilerine göre de zordur. Kaldı ki onun anlaşılmasına yönelik yapılan pek çok çalışma da bunun somut bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Ama her haliyle o hem tefsirler arasında kendine münhasır özellikleri ile metin yönünden sayılı ve seçkin bir yere⁴⁰ hem de ilim câmiası arasında her zaman oldukça geniş bir ilgi ve itibara sahiptir.

Bu tefsirde metot olarak rey benimsendiği ve ona değer verildiği için meseleler hakkında dirâyet geleneği üzere aklî (felsefi) ve mantıksal açıklamalar da yapılmıştır.⁴¹ Bu nedenle yapılan izahlar arasında felsefi ve bilimsel karma beyanlar da bulunmakla birlikte onda dirâyet geleneği izlenmiş ve bu tarzda tarruflarda bulunulmuştur. Kaldı ki bu geleneğe doğal olarak rey ve istinbatın kullanılması pek tabiidir.

Bu araştırmada tefsirle ilgili bahsi geçen özellikleri ile onun hacmine, kısmen muhtevâsına ve metoduna dair verilen bilgiler kısa ve kifâyet miktarınca zikredilmiştir. Bunun için farklı kaynaklardan ve bizzat Beydâvî Tefsiri üzerinde yapılan incelemelerden ve atıflardan oluşan tespitler⁴² sayesinde onun hakkında genel bir kanaatin oluşturulması hedeflenmiştir.

Bütün bu saydığımız genel nitelikler, söz konusu tefsirdeki anlayışı, gâyeyi, üslubu yakalamaya ve ortaya koymaya yöneliktir.⁴³ Bunlar elbette tefsirde Kur’ân’ın garip lafızlarıyla alâkalı ortaya konan hususları da kapsayıcı ve onlar için de yol gösterici olmaktadır. Nitekim bu tefsirde görülen uyum, gözetilen sistem ve bütünlük onun tamamını temsil eder niteliktedir. Kaldı ki Garîbu’l-Kur’ân onun muhtevâsının bir yönünden/konusundan ibarettir.

³⁵ Bu örnekler için bkz. el-Beydâvî, *Tefsîru’l-Kâdî el-Beydâvî*, 1/ 277, 320, 489, 528 vd.

³⁶ Bu bağlamda dil bilgisi ve sanatlarından eserin hacmi ölçüsünde yararlanılmıştır. (Bkz. Yavuz, “Beydâvî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 6/100; Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 2/298; *et-Tefsîr ve’l-Müfessirân*, 1, 213) Bununla birlikte âyetlerin anlaşılmasına katkı sağlayabilecek olan ve âyetlerde yer alan *gazab*, *taaccub*, *fisk*, *fâsik*, *tevbe*, *akıl* (Bkz. el-Beydâvî, *Tefsîru’l-Kâdî el-Beydâvî*, 1/12, 59, 72, 77, 147) gibi bazı lafızlara da istilahi mânalar verildiğini söylemek mümkündür.

³⁷ Ancak Ahmed Cevdet’e göre bu tefsirin ibarelerinde/ifadelerinde zorluk olduğu eleştirel iddialar, akla bir nevi yüzeysellik, kolaycılık ve kolay ibarelerle işteğal etme alışkanlığını veya âcizliğini getirir. Bkz. Ahmed Cevdet, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, ss.128-130.

³⁸ Genel bilgi için bkz. Muhsin Demirci, *Tefsir Tarihi*, İFAF Yay., 8. baskı, İstanbul 2010, s.175; Mahmut Ay, “Osmanlı Geleneğinde Tefsir Faaliyetleri”, *Tefsir El Kitabı*, (ed. Mehmet Akif Koç), Grafiker Yay., Ankara 2012, s.288.

³⁹ Bkz. Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, s. 298, 299, 303 vd.

⁴⁰ Bkz. Ay, “Osmanlı Geleneğinde Tefsir Faaliyetleri”, s. 288. Kaldı ki, onun kelâm, fıkıh, usul-i fıkıh gibi alanlara özgü kaleme aldığı çok önemli eserleri de mevcuttur.

⁴¹ Bkz. Ahmed Cevdet, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, s.128-130; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, (thk. Sâmî b. Muhammed Selâme), Dâru’t-Tayyibe, Riyad 1420/1999, 1/7; Sadreddin Gümüş, *Kur’ân Tefsiri nin Kaynakları*, Kayhan Yayınevi, İstanbul 1990, s.127-130.

⁴² Bkz. el-Beydâvî, *Tefsîru’l-Kâdî el-Beydâvî*, 1/ 2-3.

⁴³ Nitekim bunlar, tefsirin ilmi olgunluğa eren bir kaleminden sâdır olan orta hacimli ve özlü bir ilim hazinesi olduğunu ifade eder. Bkz. Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, s. 297-298.

Bu tefsirin karakteristiği aynı zamanda Beydâvî Tefsirindeki kavram dünyası hakkında da fikir üretmeye ve vakaya uygun bilgiler yakalamaya da fırsat vermektedir. Bu da garip lafızlar hakkında tefsirde yer alan ve onlara dair izlenen usulü, yapılan işlemleri ve onları tanımaya yönelik yapılan çalışmalarını aydınlatıcı mâhiyette olmaktadır. Bu gibi çalışmaların aynı zamanda Garîbu'l-Kur'ân hakkında yapılacak çalışmalarla ilgili hataları azaltmada da müspet katkıları olmaktadır.

Beydâvî tefsiri hakkında yapılan tespitler ve ele alınan farklı boyutlar hakkında elde edilen bilgiler, basit bir mesele olmayan Kur'ân kelimelerinin veya garip lafızlarının ne şekilde mânalandırıldıkları ve tefsir edildikleri⁴⁴ hususunda fikir sahibi olma imkânı sağlamıştır. Bunlar ayrıca Beydâvî Tefsiri'nde ortaya konulan bilgilerin ve hükümlerin sıhhat durumları hakkında da bir anlayışın oluşmasında da katkı sağlayıcı özelliktedir. Bunların ışığında Garîbu'l-Kur'ân çerçevesinde lafızlar hakkında takip edilen metot, ayrıntılar ve sonuçlar hususunda incelemeler yapma imkânı da olacaktır.

Her müfessir için hemen hemen vazgeçilmez bir gaye olan Kur'ân lafızlarının veya ifadelerinin onun nüzülüne esnasındaki mânalarını yakalama ve tefsir etme⁴⁵ müellif için de en önemli hedefler arasında olmuştur. Zira esas amaç Kur'ân metninin sağlıklı anlaşılmasıdır.⁴⁶ Müfessirin bu lafızlarla ilgili disiplinini gözeterek onlar hakkında bu amaca yönelik açıklamalar yaptığı, efor sarf ettiği ve ilgili hususları imkân ölçüsünde vuzuha kavuşturmaya çalıştığı anlaşılmaktadır.

Beydâvî'nin bu tefsiri hakkında bahse konu olan umumi özelliklerini tespit etmek genelde onu tanımaya ama özelde ondan bir parça olan garip lafızlarla alâkalı hususları onun geneline ters düşmeyecek şekilde ortaya koymaya, anlamaya, izah etmeye ve değerlendirmeye matuftur. Bununla birlikte *Garîbu'l-Kur'ân*'a munhasır çok detaylı izahların bulunduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Bu konuyla ilgili yaptığımız çalışma Kur'ân ilimleri, usul ve de tefsir çizgisi üzere olmuş ve gelişmiştir. Nitekim Kur'ân ilimleri bir taraftan Kur'ân'a isnat ederken diğer taraftan onun anlaşılmasına katkı sağlayıcı niteliktedir.

Velhâsıl yukarıda sözü edildiği şekilde çeşitli yönlerden irdelenen Beydâvî Tefsiri'nin keyfiyeti ve nitelikleri hem genel olarak hem de garip lafızlar odaklı ve onların nasıl yorumlandıkları ve tefsir edildikleri konusundaki anlayışı üzere tespit edilmek bağlamında kifayet miktarınca ortaya konulmuştur. Bu amaca yönelik olarak tefsirin genel özelliklerinin göz önünde bulundurulması Garîbu'l-Kur'ân'a munhasır lafızlara veya ilgili meselelere de ne şekilde bir açıklama ve değerlendirme yapıldığı hususunda bir anlayışın edinilmesine yönelik aydınlatıcı olmuştur. Neticede anlaşılan bu tefsirde *Garîbu'l-Kur'ân*'la ilgili olarak yapılan işlemlerde, tespit edilen metotlara ve uygulamalara muvafık şekilde bir yol izlenmiştir. Nihayet Beydâvî Tefsirindeki özlü ve genel bilgiler bağlamında garip lafızlarla ilgili yöntemlere geçebiliriz.

GARÎBU'L-KUR'ÂN VE ENVÂRU'T-TENZÎL

⁴⁴ Bkz. İshıyaq Ahmad Zillı, "Hamîduddîn Ferâhî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, c. 15, s. 478. Abdulhamîd el-Ferâhî, *Müfredâtu'l-Kur'ân*, (şerh ve thk. Muhammed Ecmel Eyüp el-İslâhî), Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Riyâd 2002, s. 91) Ancak *Ferâhî*'ye göre bu lafızların garip veya yorumlarında farklılıkların oluşu nüzul sebeplerinin kâfi derecede bilinmemesi ve Kur'ân nazmı hakkında yeterince düşünülmemesi gibi sebeplerle alâkalıdır. Bkz. el-Ferâhî, *Müfredâtu'l-Kur'ân*, s.109.

⁴⁵ Ferâhî'ye göre Kur'ân'ın tefsiri için de tefsirlerdeki bilgiler ve lügatlar yeterli olmadığından bunlarla yetinilemez. Bu konuda öncelikli kaynak Kur'ân ve Arap şiiri olmalı ve Kur'ân yine Kur'ân'la ilişkilendirilmelidir. (Bkz. el-Ferâhî, *Müfredâtu'l-Kur'ân*, s. 91; el-Ferâhî, *Fâtihatü Nazmî'l-Kur'ân*, s.32) Beydâvî'nin bu konuları da dikkate aldığı söylemek mümkündür.)

⁴⁶ Bkz. Semih Ebu Muğulî, *Kur'ân'ın Dilleri*, 2003, s. 60.

Bütün tefsirlerin genellikle ve özellikle Allah'ın muradını ortaya koyma çabaları içinde olduklarını söylemek mümkündür. Ama bunu direk Kur'an'dan ve yazılı belgeler halinde olan tefsirlerden anlamak her zaman kolay olmamaktadır. Öyle ki bazı tefsirler hakkında örneğin hâşiyeler, şerhler vb. yazma çalışmalarına yönelik gerekçe olarak ileri sürülenler arasında genellikle onlarda muğlaklık olduğu, cümlelerde veya garip kelimelerde vb. kapalılık bulunduğu gibi hususlar da olmuştur. Bu tür çalışmaların, müfessirlerin muradını daha iyi anlamaya yönelik yapılan çalışmalar olduğunu söylemek mümkündür. Her hâlükârda böylesi çalışmalar eserin tamamı hakkında olabileceği gibi Garibu'l-Kur'an gibi kısmi herhangi bir konu hakkında da olabilir.

Her ne kadar söz konusu olan lafızların *Garibu'l-Kur'an* kategorisinde oldukları hususunda kabul veya ret⁴⁷ yönünde veya sayıları hakkında farklı görüşler ileri sürülse de onlarla meşgul olan ve onlara münhasır ortaya çıkan bir bilim dalı oluşmuştur. Bu bilim dalının garip lafızlara özgü yöntemleri ile onları ele alış biçimi ve açıklama gayretleri de vardır. Bu ilmin bizzat bunları bir araya getirmesi, üzerlerinde yoğunlaşması ve hassasiyetle durması gibi yöntemleri hem bu konuda derinleşmeye yarar hem de bu konunun öneminin daha iyi ortaya çıkmasına katkı sağlar. Bu tespitler ile Kur'an'ın bütünü bağlamında garip lafızlarının oldukça isâbetli olarak anlaşılabilirliği kanaatini taşımaktayız. Bu ilimin yanında Beydâvî Tefsiri'nde öne çıkan özelliklerin ayrıca tespit edilmesi ve onda bu lafızlarla ilgili olarak yapılan tasarrufların daha iyi anlaşılması mümkün olacaktır.

Kur'an'ın tefsiri ile iştigal eden her müfessir gibi bu alanı dikkate almış olan Beydâvî de tefsirinde garip lafızları ele almış, onların anlamları ve tefsirleri üzerinde önemle durmuştur. Bu kavramlar hakkında müspet veya menfi; kabul veya ret⁴⁸ yönünde her ne iddia edilirse sonuçta bunlar, Kelimâtul-Kur'an'dan olup her birinin Kur'anî birer lafız olduğu kabul edilmektedir. O halde bunların Kur'an'ın birer aslı unsur veya ondan cüz olan lafızlar olarak araştırılmaları, yorumlanmaları veya açıklanmaları diğer lafızlar gibi hemen hemen her müfessir için az veya çok, şu veya bu şekilde bir zorunluluk arz etmektedir. Bu konuda müfessirlerin yolunda, şeklinde veya keyfiyetinde bazı farklılıklar olabilir ama bu gereklilik açısından sonucu değiştirmez.

GARİBU'L-KUR'ÂN VE KEYFİYETİ

Kur'an, muhatabının fitratını ve niteliklerini dikkate alarak ona hitap eder.⁴⁹ Bunun için farklı hitap biçimleri kullanır ve bunlar Arap diline de uygunluk arz eder. Onun ilk muhatabı olan topluluk gerçek Arap ve onun fâsîh diline sahip idi. Zira Kur'an onların dilleri üzere nâzil olmuştu. Buna rağmen onlar onun garip lafızlarını anlamakta zorluklar olduğunun farkında idi. Bu nedenle Kur'an'dan anlayamayan kelimeleri araştırmadan ve anlamadan bir şey söylemek istemiyorlardı.⁵⁰ Bu aynı zamanda onların ona yaklaşımlarını, onunla olan diyaloglarını ve onu anlamadaki hassasiyetlerini ifade ediyordu.

Kur'an'da bulunan bazı lafızların bir şekilde unutulmaları, İslâm coğrafyasının sınırlarının gittikçe genişlemesi, İslâm toplumlarının değişik kültürler, inançlar, örfler ve âdetler, gelenekler barındırması

⁴⁷ Kurtubî'nin bu konuya biraz daha farklı bir bakışı için bkz. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'an*, (thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2006, 1/110

⁴⁸ Nitekim İslâm âlimlerinin çoğuna göre yabancı lisanlardan gelerek Arapçaya yerleşen ve Arapçalaşan lafızlar vardır. (Bkz. Ömer Nasuhi Bilen, *Büyük Tefsir Tarihi*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1973, 1/396) Buna rağmen kimilerine göre meselâ قنطاس, قنطاس gibi lafızlar başka dillerden geldikleri için garib veya meçhûl olmamışlardır. (Bkz. el-Ferâhî, *Müfredâtu'l-Kur'an*, s.10) Her hâlükârda İmam Şâfi ve Ebu Bekr İbnu'l-Arabî gibi âlimler de Kur'an'daki lafızların Arapça olduğu ancak bu tür lafızların anlamlarını herkesin bilemeyeceği kanaatindedirler.

⁴⁹ Bu konudaki bazı açıklamalar için bkz. Okumuş, "Ulûmu'l-Kur'an (Kur'an İlimleri)", s. 357.

⁵⁰ es-Suyûtî, *el-İtkân*, 1/ 303.

gibi birbirinden farklı pek çok unsur onların anlaşılmasında zorlaştırıcı nedenler olarak mütalaa edilmektedir. Garip kelimelerin yaygın olmaması, anlamlarının herkesçe bilenememesi gibi daha başka etkenler de bunlara ilave olarak sayılabilir. Ama bazılarının kültür yönünden belli bir düzeye ve müktesebata sahip olmaları bu lafızların kendileri için anlaşılabilir olmasını sağlayabilmektedir. Bu da garip lafızlar hakkında farklı bir istisnalığı akla getirir.

Kur'ân'ın anlaşılması esastır. Onu gerçek mânada okumak ve anlamak, onun lafızlarının tefsir edilerek nüzzelleri esnasında taşıdıkları anlamları yakalamakla mümkündür. Nitekim bazılarında göre Kur'ân'ı kavramaksızın okumak gerçek kıraat değildir. Bilâkis onu anlayarak okumak, anlamadan okumaktan daha sevaptır.⁵¹ O zaman onun mânasını ve tefsirini isabetli ve yeterli bir düzeyde yapabilmek gerekir. Bu durum Kelimâtu'l-Kur'ân'dan olan bu lafızlar için de geçerlidir.

Arap edebiyatındaki garip lafızlara isim olarak verilen *garip kelimesi*, kök olarak *garabe* “ب-ر-ع” maddesinden gelir. Sözlükte mânası kapalı, bilinmeyen, müphem ve muğlak olan, az kullanıldığı için insanlarca pek bilinmeyen, anlaşılması zor, ülkesinden uzaklarda olan yabancı, kimsesiz, bir toplumda yaşayan ve ondan olmayan⁵² tek ve nadir olan gibi anlamlara gelir.⁵³ Ancak garip lafızlar, kulağı rahatsız eden veya ona hoş gelmeyen sözler anlamına gelmez.

Garîp kelimesi Kur'ân'da yer almaz ama Araplar arasında kullanılır. Söz konusu kelimeleri ifade eden bu lafız, *feil* “فعليل” sığası ile gelen bir sıfat-ı müşebbehedir.⁵⁴ Garip ve Kur'ân kelimesinin terkihi ile *Garîbu'l-Kur'ân* ifadesi oluşmuştur. Onun bu terkip şekli ile müsemma olduğu garip lafızlar, insanlar arasındaki iletişimde pek kullanılmazlar. Bunların ancak sözlüklere (veya büyük lügatlara) müracaat edilerek veya iyice araştırılarak anlaşılmaları mümkün olabilir.⁵⁵ Bunlar Arap şiirinde, Kur'ân'ın nahvi zor (veya kurallarla ilişkilendirilemez olan) ifadelerinde vb. görülen lafızlardır.

Kur'ân'ı anlamada önemli bir yeri ve Kur'ân ilimlerinden de biri olan *Garîbu'l-Kur'ân*, tefsirin temel disiplinlerinden biri olarak kabul edilmekle birlikte müstakil bir bilim dalı olarak söz konusu lafızları farklı boyutlarıyla ele almakta ve ilgili meseleleri derinlemesine araştırarak incelemektedir.⁵⁶ Bu şekilde onların sağlıklı yorumlanmalarına ve mümkün olan en iyi şekilde anlaşılmalarına katkı sağlar. Bu nedenle o, mâhiyeti ve yaptıkları itibarıyla tefsir açısından büyük öneme haizdir.⁵⁷

Garip lafızlarla ilgili çalışmalar erken dönemden itibaren olgunlaşarak gelişmiş ve bir ilim dalı olarak *Garîbu'l-Kur'ân* adını almıştır.⁵⁸ Söz konusu bilim garip lafızların tefsir edilmelerine yönelik Kur'ân ilimleri arasında varlığını ve önemini koruyarak sürdürmektedir. O, gelenek olarak tefsir faaliyetleri ile

⁵¹ Bkz. es-Suyûtî, *el-İtkân*, 1/ 303.

⁵² Bkz. Muhammed A'lâ b. Ali Muhammed Hâmid b. Muhammed Sâbir el-Ömerî el-Fârûkî et-Tahânevî, *Mevsûatu Keşşâfi Istilâhîti'l-Funûn ve'l-Ulûm*, (thk. Ali Dahrûc), Mektebetu Lübnân, Beyrut 1996, 2/1250-1252; Ebu'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Manzûr b. Ali, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sadr, Beyrut 1990, 1/639-640; Abdu'l-Azîz İzzeddîn es-Seyrevân, *el-Mu'cemu'l-Câmiu li'l-Garîb Müftredâti'l-Kur'ân*, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyin, Beyrut 1986, s. 8-9.

⁵³ Bkz. Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Lüğa*, (thk. Abdusselâm Muhammed Harun), Dâru'l-Fikr, Beyrut 1979, 4/420-421; er-Râgîb el-İsfahânî, *el-Müftredât fi Garîbi'l-Kur'ân* Dâru'l-Kalem, Beyrut 1991, s. 359; İbn Manzûr *Lisânu'l-Arab*, 1/639-640.

⁵⁴ Bkz. Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Münîr*, Mektebetu Lübnan, Beyrut 1987, s. 169; et-Tahânevî, *Mevsûatu Keşşâfi Istilâhîti'l-Funûn ve'l-Ulûm*, 2/1250.

⁵⁵ Örneğin bir gün İsa b. Ömer es-Sekafî (ki, bu zat Sibeveyh'in hocasıdır) eşeğinden düşünce ve insanlar da etrafına toplanınca, onlara öfkelenerek şöyle demiş: *Neyiniz var da bir mecnûnun başına toplanmanız gibi benim başıma toplandıңыз veya üşüşünüz. Dağılıp gidin başımdan* “ ما لكم تكاثموا علي كتكاثموا علي ذي ” “جثة افرنقوا عني”. Bu cümlede geçen *teke'ke'tüm* “تكاثموا” ve *ifrankâu* “افرنقوا” kelimeleri vb. bu kabildendir. Bkz. Mesut, *Ulûmu'l-Kur'ân*, s. 357.

⁵⁶ *Garîbu'l-Kur'ân*: Birden çok mânayı barındıran, az kullanılan veya te'vili veya tefsiri rahatlıkla anlaşılabilen ancak dil mütehassısı olan âlimler tarafından vâkif olunabilen ama sıradan insanlar tarafından kolaylıkla bilenemeyen, anlaşılabilen sözlerin (lafızların) konu edildiği bir ilim dalı olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. Ebû Abdullah Muhammed b. İdris b. Abbas eş-Şâfiî, *er-Risâle*, (thk. Ahmed Muhammed Şâkir), Matbaatu Mustafa el-Bâbî, Mısır 1940, s. 42; el-Akk, *Usûlü't-Tefsîr ve Kavâiduhû*, s.150; er-Râfiî, *Tarîhu Âdâbi'l-Arab*, s. 405 vd.

⁵⁷ Bkz. es-Suyûtî, *el-İtkân*, 1/ 303.

⁵⁸ Bu konuda bigi ve garip lafızların sayıları için meselâ bkz. Yusuf Abdurrahmân el-Mar'âşî'nin, *el-Umde fi Garîbi'l-Kur'ân* adlı eserinde (Bkz. Mekki b. Ebû Tâlip, *el-Umde fi Garîbi'l-Kur'ân*, (nşr. Yusuf Abdurrahmân el-Mar'âşî), Beyrut 1401/1981; Şeyh Furkânî, *Garîbu'l-Kur'ân* (Bibliyografik liste), *Resâilü'l-Kur'ân*, Kum 1411/1991, 3/160-190 vd.

ilişkili olup her hâlükârda Kur'ân'ın gariplerinin bilinmesinin zorunluluğunu da ortaya koymuş olan bir bilim dalı⁵⁹ veya alandır.

Garip lafızların tefsiri konusunda Abdullah İbn Abbas'tan öğrencileri aracılığıyla sâbit ve sahih senetlerle gelen rivâyetler oldukça değerli bir kaynak olarak kabul edilmektedir. Her ne kadar böyle bir anlayış olsa da garip lafızlar konusunda o tarikin tek kaynak olduğu anlamına gelmez. Ancak bu konuda bazılarının göre özellikle İbn Ebî Talha aracılığıyla vârid olan bazı rivâyetlerin tercih edilemsi uygundur.⁶⁰ Her hâkârda biz Suyûtî'nin bu kategoride olduklarını kabul ettiği, eserinde yer verdiği⁶¹ ve bizim de ayrıca belirlediğimiz garip lafızlardan olup Beydâvî Tefsiri'nde üzerlerinde durulan bazı örnekleri ele alarak irdelemeye, tahlil etmeye çalıştık.

ENVÂRU'T-TENZİL'DE GARİBU'L-KUR'ÂN

Bu çalışmada bilimsel objektifliği gözetmek adına *garip lafızlar* hakkındaki işlemleri ve tasarrufları; yorumları, açıklamaları, bunlara dair metotları görebilmeye, incelemeye ve bu hususları ortaya koyabilmeye yönelik örnekleri özellikle Beydâvî Tefsiri'nden veya onun sözleri ile ilişkilendirilen bilgilerden ve yahut da bizzat Kelimâtu'l-Kur'ân'dan bu kategoriye giren lafızlardan belirledik. Bu şekilde bu kelimelerin Beydâvî Tefsiri'nde birer garip lafız olarak anlamlarının/delâletlerinin nasıl ortaya konulduğunu ve açıklandığını anlama gayret içinde olduk.

Beydâvî Tefsiri ile ilgili verilen çeşitli bilgileri, genel özellikleri ve diğer bilgileri göz önünde bulundurarak *Envâru't-Tenzil*de irdelenen garip lafızlardan bazılarını ele almak suretiyle onlara özgü ne gibi yöntemler kullanıldığını ve nasıl değerlendirildiklerini ve tefsir edildiklerini tespit etmeye çalışalım. Bu arada daha geniş ve ayrıntılı bilgiye ulaşabilmek ve daha fazla katkı sağlayabilmek için başka gerekli kaynaklara da müracaat ederek veya onlara yönlendirme yaparak bu konuda daha fazla yararlandırmayı öngördüğümüzü de belirtmeliyiz. Kısaca bu bilgiler ışığında müellifin ilgili işlemlerini/uygulamalarını ve tefsirinde *Garibu'l-Kur'ân*la ilgili takip ettiği usulünü, açıklama yöntemlerini vb. hususları bazı örneklerle ele alalım:

Örnek 1:

Garip Lafızların Anlamları Üzerinde Durur.

«(وفاكهة وأبا) ومرعى من أب إذا أم لأنه يؤم وينتجع أو من أب لكذا إذا تهيأ له لأنه متهيئ للرعي أو فاكهة يابسة تؤوب للشتاء»⁶²

Burada müellif âyette⁶³ geçen ve garip lafız olan *ebben* “أبا” kelimesinin mânasını otlak, mera olarak belirler. Nitekim *ebbe* “أب”, hazır oldu anlamında olan fiilden geldiği kabul edilerek mâna olarak *otlanmak için hazırlanmış mera* veya *kış için kurutulmuş* (hazır hale getirilmiş) *meyve* demek olduğu da ifade edilir.⁶⁴ Bu tefsir üzerinde çalışma yapan Konevî de hâşiyesinde *ebben* lafzının, gitmek üzere hazır du-

⁵⁹ Bkz. es-Suyûtî, *el-İtkân*, 1/ 304, 305.

⁶⁰ Suyûtî, Buhârî'nin de Garibu'l-Kur'ân konusunda bu tariki tercih ettiğini belirtir. Bkz. es-Suyûtî, 1/305.

⁶¹ Bkz. es-Suyûtî, *el-İtkân*, 1/305-337.

⁶² Bkz. el-Beydâvî, *Tefsîru'l-Kâdi el-Beydâvî*, 2/586. Bu başlık için bir başka örnek olarak *sicil* “سجیل” (*Fil* 111/4) kelimesinin farklı müştaklar bağlamında değişik anlamlar üzere irdelenmesi hakkında, el-Beydâvî, *Tefsîru'l-Kâdi el-Beydâvî*, 1/320'e bakılabilir.

⁶³ Bkz. “وفاكهة وأبا”, *Meyva ve çayır(otlak)/sebbe' Abese* 80/31.

⁶⁴ Bkz. el-Beydâvî, *Tefsîru'l-Kâdi el-Beydâvî*, 2/586; ayrıca bkz. Hâfiz İsmail Konevî (1195/1781), *Hâşiyetu'l-Konevî alâ Tefsîri'l-Beydâvî ve bi Hâmişihî Hâşiyetu İbn-i Temcid* (Tefsîr-i Konevî), Dersaadet Kitabevi, İstanbul ts., 2/576.

rumda olmak gibi bir şey oluşturmaya (yapmaya) hazırlıklı olmak veya bir şeyi gerçekleştirmeye yönelik muayyen kılınmış zaman vb. mânaları taşıdığını zikreder.⁶⁵

Örnek 2:

Lafız İçin Yaptığı Açıklamayı Destekler Mâhiyette Olan Olayları Zikreder.

أعرابيان يختصمان «فاطر السموات والأرض» مبدعهما وعن ابن عباس رضي الله تعالى عنهما ما عرفت معنى الفاطر حتى أتاني⁶⁶ «ولذلك قرئ فطر وقرئ بالرفع والنصب على المدح في بئر فقال أحدهما أنا فطرتها أي ابتدأتها وجره على الصفة لله فإنه بمعنى الماضي

Burada müellif, “فاطر السموات و الارض”, “*Gökleri ve yeri yaratan/Göklerin ve yerin yaratıcısı*” şeklinde âyette⁶⁷ geçen *fâtır* “فاطر” lafzını kök anlamı itibariyle, (başlangıçta) örneksiz, benzersiz yaratmak, icat etmek olarak tespit eder. Müfessir bu mânayı daha da anlaşılır hale getirmek ve teyit etmek ister. Nitekim bu açıklamasını destekler mâhiyette olan Abdullah İbn Abbas’ın, bir çeşme başında çekişen iki bedevi kadından birinin diğerine “أنا فطرتها”, “onu (kuyuyu) ilk önce (veya ilk olarak) ben açtım, (onu ilk defa kazarak bu hale gelmesini sağlayan benim) şeklinde dediğini anlatarak o olay esnasında bu lafz (*fâtır*)’ın anlamını öğrendiğini anlatan sözlerini nakleder.⁶⁸ Beydâvî bu şekilde Abdullah İbn Abbas’ın, *fâtır*ın anlamını nasıl öğrendiğini ve buna vesile olan hâdiseyi anlatır.

Örnek 3:

Önceki Âlimlerin Ortaya Koyduğu Görüşleri veya Açıklamaları Tekrar Eder.

«(أم حسبت) بل احسبت (أن أصحاب الكهف والرقيم) في ابقاء حياتهم مدة مديدة (كانوا من آياتنا عجا) وقصتهم بالاضافة إلى خلق ما على الأرض من الاجناس والانواع الفاتنة للحرص على طبائع متباعدة وهينات متخالفة تعجب الناظرين من مادة واحدة ثم ردها إليها ليس بعجيب مع أنه من آيات الله كالنزر الحقيير و الكهف الغار الواسع في الجبل و الرقيم اسم الجبل أو الوادي الذين فيه كهفهم أو اسم قريتهم أو كلبهم ... أو لوح رصاصي أو حجري رقت فيه اسمؤهم وجعل على باب الكهف»⁶⁹

Müfessir bazen bu lafızlar için kendinden önceki âlimler tarafından ifade edilen görüşleri sadece tekrar eder. Bunun için mevcut görüşlerden bazılarını peş peşe zikreder ve aralarında herhangi bir tercihte bulunmaz. Meselâ *er-Rakîm* “الرقيم”⁷⁰ lafzı hakkında ifade edilen kanaatleri ve görüşleri: O, dağda geniş mağara, dağ yahut içinde mağaralar bulunan vâdi (veya dağ) üzerinde isimlerin yazılmış ve mağara kapısının üzerine asılmış kurşun veya taş levha ismidir...⁷¹ şeklinde zikretmek suretiyle nakleder.

Örnek 4:

⁶⁵ Bkz. Konevî, *Hâşiyetu'l-Konevî alâ Tefsîri'l-Beydâvî ve bi Hâmişihî Hâşiyetu İbn-i Temcîd*, 7/48; ayrıca bkz. Muhammed b. Müslîhu'd-Dîn Mustafa el-Kocevî el-Haneffî, *Hâşiyetu Muhyiddîn Şeyh Zâde alâ Tefsîri'l-Kâdî el-Beydâvî*, (dabt., tashih ve tahrîc. Muhammed el-Kâdir Şâhîn), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1999/1419, 8/516.

⁶⁶ el-Beydâvî, *Tefsîru'l-Kâdî el-Beydâvî*, 1/362.

⁶⁷ En'âm 6/14.

⁶⁸ Bkz. Konevî, *Hâşiyetu'l-Konevî alâ Tefsîri'l-Beydâvî ve bi Hâmişihî Hâşiyetu İbn-i Temcîd*, 1/372; ayrıca geniş bilgi için bkz. Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhakî, *el-Esmâ' ve's-Sıfat*, (thk. Abdullâh b. Muhammed el-Hâşidî), Mektebetu's-Sevâdî, Cidde 1993, 1/78; es-Suyûtî, *el-İtkân*, 1/304.

⁶⁹ el-Beydâvî, *Tefsîru'l-Kâdî el-Beydâvî*, 2/3-4. Bu konuda benzer başka örnekler vermek mümkündür. Meselâ bu tefsirde *sefih* “سفيه” (Bakara, 2/13) kelimesi ele alınmış, irdelenmiş ve tefsir edilmiştir. (Bkz. el-Beydâvî, *Tefsîru'l-Kâdî el-Beydâvî*, 1/34) Hâlbuki bunun bazı benzerlikler gösterdiği şekilde daha önce *Mefâtihu'l-Gayb'da* da açıklandığı anlaşılmaktadır. İkisi arasındaki benzerlikleri mukayese için bkz. Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 2008, 1/7-8.

⁷⁰ Âyetin anlamı: “*Yoksa sen, sadece Kehf ve Rakîm sahip (Ashâb-ı Kehf ve Ashâb-ı Rakîm)'lerinin bizim şaşılacak âyetlerimizden (ibret verici delillerimizden) olduklarını mı sandın?* (Kehf, 18/9) Bundan, Allah'ın bunlardan başka çok daha acâip ve şaşılacak âyetleri olduğunu anlamak mümkündür. Örneğin arzın önce yeşermesi ve sonra kuruması vb. bu anlamda mütalaa edilebilir.

⁷¹ el-Beydâvî, *Tefsîru'l-Kâdî el-Beydâvî*, 2/3-4; bu görüşler için ayrıca bkz. Konevî, *Hâşiyetu'l-Konevî alâ Tefsîri'l-Beydâvî ve bi Hâmişihî Hâşiyetu İbn-i Temcîd*, 5/8-9.

Tercih Etmediği Görüşlere de Zaman Zaman Yer Verir.

Bunun, âyetin nakille veya haberle yapılan açıklamalarında veya âyet ile bir başka âyet için yapılan açıklanmalarında vb. yapıldığı görülür.

a. Bu Uygulamayı Nakilde Yapar.

« وقيل أصحاب الرقيم قوم آخرون كانوا ثلاثة خرجوا يرتادون لأهلهم فأخذتهم السماء فأووا إلى الكهف فانحطت صخرة وسدت بابه فقال أحدهم ... »⁷²

Beydâvî, tefsirinde “الرقيم” ile muhtemelen Ashâbu’r-Rakîm’in ve Ashâbu’l-Kehf’in dışında kabul edilen başka kavim (topluluk) olduğu hakkında farklı görüşlerin olduğunu da belirtir. Ama o, tercih etmediği husustaki kanaatini ifade etmek için “قيل” tabirini kullanır.⁷³ Ancak yukarıda verilen farklı görüşlere ilâve olarak nakle dayanan başka bir bilgi⁷⁴ veya onu haber şeklinde zikreder. Buna göre, üç kişilik bir grup dağda rızık ararken şiddetli bir yağmura tutulmuş ve mağaraya sığınmış, derken yuvarlanarak gelen bir kaya mağaranın ağzını kapatmıştır. Orada mahsur kalanlar belki Allah bereketi sebebiyle acıyarak tıkanan mağaranın ağzını açar fikrinden hareketle dua etmeye karar vermişler.⁷⁵ Bunu müteakip her birinin yaptığı dua ile sonunda mağaranın ağzının açılmasına yönelik bir gelişme olmuş ve sonunda mağaranın ağzı tamamen açılarak üç kişi oradan çıkmıştır.⁷⁶

b. Bunu Âyetlerin Tefsirinde Yapar.

Burada örnekte görüleceği üzere, «...يا أيها الذين آمنوا أطيعوا الله وأطيعوا الرسول وأولي الأمر منكم...»⁷⁷ âyetinde yer alan “*Ulü’l-Emr*” tabirinin başka bir âyet⁷⁸ bağlamında din bilginleri tarafından, “Ulemâu’ş-Şer’” olarak ifade edildiğine dair görüşü⁷⁹ zikreder, ama devamında bunu kabul etmediği anlaşılır.⁸⁰

Örnek 5:

Bazen Lafzı Açıklamak İçin Başka Âyet(ler)den Destek Alır.

Beydâvî’nin tefsirinde yaptığı bu uygulamayı âyetle⁸¹ ilgili izahından anlamak mümkündür. Şöyle ki, « يا أيها الذين آمنوا أطيعوا الله وأطيعوا الرسول وأولي الأمر منكم (يريد بهم أمراء المسلمين في عهد الرسول (ﷺ) وبعده ويندرج فيهم الخلفاء والقضاة وأمراء السرية أمر الناس بطاعتهم بعدما أمرهم بالعدل تنبيهها على أن وجوب طاعتهم ما داموا على الحق وقيل علماء الشرع لقوله تعالى (ولو رده إلى الرسول وإلى أولي الأمر منهم لعلمه الذين يستنبطونه منهم) »⁸²

⁷² el-Beydâvî, *Tefsîru’l-Kâdî el-Beydâvî*, 2/4.

⁷³ Bkz. el-Beydâvî, *Tefsîru’l-Kâdî el-Beydâvî*, 2/4.

⁷⁴ Bu haberi Numan b. Beşîr’in merfû olarak naklettiği ifade edilir. Bkz. Konevî, *Tefsîr-i Konevî*, 5/8-9.

⁷⁵ Metnin tamamı için bkz. el-Beydâvî, *Envâru’l-tenzîl*, 2/3-4. Buna göre onlardan *birincisi*, çalışan üç kişiden birisi, geç gelen bir işçiye diğerleriyle aynı ücreti vermem nedeniyle ücretini almayarak çekip gitti. O ücretle aldığı bir buzağı ve ondan çoğalan sığırlar oldu. Birkaç yıl sonra ücretini almaya gelince bunların tamamını ona verdim. “Ey Rabbim! Bu ameli senin rızandan dolayı yapmışsam bizi kurtar” dedi. Kaya biraz açılarak bir ışık göründü. *İkincisi*, ben varlıkla ve ama aynı zamanda kıtlık senesi iken bana gelen ihtiyaç sahibi bir kadın yardım istedi, ben de kendini bana teslim etmesini istedim. Bu durum üç kez böyle oldu, ama o bunu reddetti. Bir gün yine geldi ve bu sefer benzer isteğimi kabul etti. Ona yaklaşıncaya titrediğini gördüm ve ona sebebini sorunca bunun Allah korkusundan olduğunu söyledi. Onun zor durumda iken Allah’tan korkmasından dolayı ona dokunmadım ve istediğini vererek gönderdim. “Ey Rabbim! Bu ameli senin rızandan dolayı yapmışsam bizi kurtar” dedi. Taş biraz daha açıldı ve onlar bir birlerinin yüzünü gördü. *Üçüncüsü*, hem koyun sürüm vardı hem de yaşlı anneme ve babama ben bakıyordum. Bir gün yağmur sebebiyle işim uzadı. Onların hanelerine gittim, sütü hazırlayarak onlara içirmek için yanlarına vardığımda ikisi de uyumuştur. Süt elimde olduğu halde yanlarında sabaha kadar bekledim ve onlar uyanınca bununla onları yedirip içirdim. “Ey Rabbim! Bu ameli senin rızandan dolayı yapmışsam bizi kurtar” dedi. Kaya açıldı ve çıkıp gittiler. Özetle verdiğimiz bu haber ve tam metni için bkz. el-Beydâvî, *Envâru’l-tenzîl*, 2/3-4. Bu haber hakkında ayrıca bkz. Buhârî, Buyû, 98, İcâre, 12, Enbiyâ, 53, Edeb, 5; Müslim, Zikir, 100.

⁷⁶ Metnin tamamı için bkz. el-Beydâvî, *Tefsîru’l-Kâdî el-Beydâvî*, 2/3-4.

⁷⁷ Nisâ, 4/59.

⁷⁸ Bkz. Nisâ, 4/83.

⁷⁹ «...وقيل علماء الشرع...» Bkz. el-Beydâvî, *Tefsîru’l-Kâdî el-Beydâvî*, 1/282-283.

⁸⁰ Bkz. el-Hafâcî, *Hâşiyetu’ş-Şihâb alâ Tefsîri’l-Beydâvî*, 3/292-293.

⁸¹ Nisâ, 4/59.

⁸² Bkz. el-Beydâvî, *Tefsîru’l-Kâdî el-Beydâvî*, 1/282-283. Bu hususta bir başka örnek verebiliriz. Bu tefsirde İsrâ, 17/35’de yer alan *kıstâs* “قسطاس” kelimesi açıklanmış ve bunun için farklı görüşler ve deliller kullanılmıştır. Bu âyet ve onda yer alan kelime Şuarâ 26/182’de de geçen aynı kelime ve tefsiri hakkında

Müellif bu âyette⁸³ geçen *Ulû'l-Emr* “وَأُولِي الْأَمْرِ” ifadesinin bir önceki âyet⁸⁴ bağlamında idareciler olduğunu ifade eder. Bu konuda farklı görüşler⁸⁵ olsa da ona göre bu âyetin ikinci kısmı bağlamında *Ulû'l-Emr* ifadesinden maksadın halîfeler, hâkimler ve kumandanlar olduğu anlaşılmaktadır.⁸⁶

Örnek 6:

Lafzın Tefsirinde Bazen Şiirlerden Yararlanır.

Beydâvî, yukarıda *er-Rakîm*'le ilgili anlamları veya karşılıkları farklı şekillerde (*madde 3*) verdikten sonra bu kelimededen maksadın *köpek* olduğunu, sahiplerinin ise o yanlarında olduğu halde mağarada uyuduklarını ifade eder. Bu anlamı verirken veya tefsir ederken şâir Ümeyye b. Salt'ın şiirinden yararlandığı anlaşılmaktadır. Nitekim o, “*Onların yanlarında sadece av köpekleri (er-Rakîm) var, Onlar ise mağarada uyuyorlar*”, “... وليس بها إلا الرقيم جاورا وصيدهم والقوم في الكهف هجد ...”⁸⁷

Örnek 7:

Mezhebî Bir Meselede Lafzı Şâfiî Mezhebi Doğrultusunda Tefsir Eder.

Bu hususu pek çok ahkâm âyetinin açıklanmasında görmek mümkündür. Örneğin müellif, *el-muhsanât* “الْمُحْصَنَاتُ” ifadesinin yer aldığı âyeti⁸⁸ tefsir ederken bu ifade bağlamında İmam Ebû Hanife'nin, hür kadınla evlenebilecek veya onunla (teville) bir araya gelme imkânına sahip olacak olanın câriyeye evlenemeyeceği görüşünü söyler. İmam Şâfiî'ye göre de haram olduğunu belirtir. Ancak Beydâvî, Şâfiî mezhebinden bazılarına göre mümin olmayan hür kadınların nikâhlanmasını –ki, bunun kâfirlerin dostluklarından ortaya çıkabilecek mahzurları savma düşüncesinden kaynaklı olarak- elde eden kişinin câriyeyi de nikâhlanması hususunun caiz görüldüğünü söyler. Ancak bu evliliğe kişinin, sabırlı ve namuslu olması durumunda⁸⁹ müsaade edildiğini ifade eder. Bu şekilde o, meseleyi hem esnetmekte veya onlarla evlenmeyi yumuşatmakta hem de bununla Şâfiî mezhebinden yana takındığı tavrı belli etmektedir.⁹⁰

Örnek 8:

Lafzı Kıraat Farkları ile İrab ve Anlam Bağlamında da İrdeler.

«(ما ننسخ من آية أو ننسها) نزلت لما قال المشركون أو اليهود ألا ترون إلى محمد يأمر أصحابه بأمر ثم ينهاهم عنه ويأمر بخلافه والنسخ في اللغة إزالة الصورة عن الشيء وإثباتها في غيره كنسخ الظل للشمس والنقل ومنه التناسخ ثم استعمل لكل واحد منهما كقولك نسخت الريح الأثر ونسخت الكتاب ونسخ الآية بيان انتهاء التعبد بقراءتها أو الحكم المستفاد منها أو بهما جميعا وإنساؤها إذهابها عن القلوب وما شرطية جازمة لنسخ منتصبة به على المفعولية وقرأ ابن عامر ما ننسخ من أنسخ أي نأمرك أو جبريل ينسخها أو نجدها منسوخة وابن كثير وأبو عمرو ننسأها أي نؤخرها من النساء وقرىء) نسها (أي ننس أحدا إياها وننسها أي أنت وتنسها على البناء للمفعول وننسكها بإضمار المفعولين...)»⁹¹

da değerlendirilmiştir. Böylece önceki âyet, onda yer alan kelime ve ilgili bazı açıklamalar burada da âdeta tekrarlanmıştır. Bkz. el-Beydâvî, *Tefsîru'l-Kâdi el-Beydâvî*, 1/186, 697.

⁸³ Nisâ 4/59.

⁸⁴ Bkz. Nisâ 4/58.

⁸⁵ Nisâ 4/59. Bkz. el-Hâfâcî, *Hâşiyetu'ş-Şihâb alâ Tefsîri'l-Beydâvî*, 3/292-294.

⁸⁶ Bkz. el-Beydâvî, *Tefsîru'l-Kâdi el-Beydâvî*, 1/282-283.

⁸⁷ el-Beydâvî, *Tefsîru'l-Kâdi el-Beydâvî*, 2/3-4; Bu beyit değişik kaynaklarda da küçük farklılıklarla yer almaktadır. “... وليس بها إلا الرقيم مجاورا وصيدهما والقوم في ...”. el-Koçevî, *Hâşiyetu Muhyiddîn Şeyh Zâde alâ Tefsîri'l-Kâdi el-Beydâvî*, 5/449-450.

⁸⁸ “... ومن لم يستطع منكم طولا أن ينكح المحصنات المؤمنات فمن ما ملكن إيمانكم من قياتكم المؤمنات...”. *İçinizden inanmış hür kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyen kimse, elleriniz altında bulunan inanmış genç kızlarınız (olan câriyeleriniz)den namusuyla alsın...* Nisâ 4/25.

⁸⁹ Bkz. Suyûtî, el-İtkân, 1/307.

⁹⁰ Bkz. Cerrahoğlu, *Tefsîru'l-Kâdi el-Beydâvî*, 1/269-270.

⁹¹ Bkz. el-Beydâvî, *Tefsîru'l-Kâdi el-Beydâvî*, 1/104-105. Buna bir başka örnek olarak *kelâle* “كَلَالَةٌ” (Nisâ 4/12) (bkz. el-Beydâvî, *Tefsîru'l-Kâdi el-Beydâvî*, 1/262-263; ayrıca benzer kavramlar için bkz. Suyûtî, *el-İtkân* 1/306, 513 vd.) ve *kıstas* “كَيْسَاسٌ” (İsrâ 17/35; Şuarâ 26/182) için yapılan benzer uygulama hakkında bkz. el-Beydâvî, *Tefsîru'l-Kâdi el-Beydâvî*, 1/186, 697.

Beydâvî âyette⁹² temas edilen konu itibari ile öne çıkan *en-Nesh* “النسخ” ve *en-Nesi* “النسء” kelimele-
rinin anlamları ve irabları üzerinde durmaktadır. Bu bağlamda o, birinci kavramla alâkalı olarak İbn
Âmir’in kıraatine ve ikinci kavram hakkında da İbn Kesîr ve Ebû Amr’ın vd. kıraatlerine değinmektedir.
O, âyette öne çıkan bu iki kavrama değişik yönlerden bakmakta, tahliller yapmakta ve âyetin nüzul se-
bebini de zikretmekte vb. izahlar ile nesih konusuna değinmektedir.⁹³ Müellif bu şekilde meseleleri
delillendirmede ve değerlendirmede konu bağlamında garip lafızların değişik yönlerini, okunuşlarındaki
kıraat farklılıklarını ve bunların anlamlara etkilerini de göz önünde bulundurmıştır.⁹⁴

Örnek 9:

Lafzın Sarf ve Nahiv Yönüne Bazen Kifâyet Miktarınca Temas Eder.

Beydâvî gerekli gördüğü yerlerde garip kelimelerin irabı, cümle içindeki yeri gibi dil kurallarıyla
alâkalı hususlar üzerinde de durur. Bu bağlamda onların anlamları hakkında farklı tahliller yapar, gerek-
lilik hâsıl olmuşsa oralarda ilgili hadisleri de zikreder.⁹⁵ Bu anlamda söylediklerini desteklemeye yönelik
dilbilgisi kuralları gibi yönler üzerinde de durur ve onlardan da yararlanır.⁹⁶

Buraya kadar verilen bilgilerden ve benzerlerinden de anlaşılacağı üzere müfessir birikimi, alana
özümlü yöntemleri ile lafızların metin içindeki konumunu da dikkate alarak rivâyet⁹⁷, şiir, lügat, günün
icapları gibi değişik unsurlardan, gerekçelerden, delillerden hareketle garip lafızlara yerine uygun ve
farklı anlamlar yükleyerek veya atfederek onlara değişik izahlar getirmiştir. Böylece tefsirinde garip la-
fızlar hakkında yapılanlar hem bir anlam ve değer ifade etmekte hem de onların mânaları vuzuha kavuş-
turulmuş olmaktadır.

Beydâvî Tefsirindeki mevcut uygulamaları, garip lafızlarla ilgili farklı örneklerle ve değişik konulara
gönderme yaparak detaylandırmaya yönelik daha pek çok misâl vermek mümkündür. Ama bu konuyu
mümkün olduğu kadar makale ölçüsünde sınırlı tutmaya, farklılıklara ve detaylara çok fazla girmemeye
özen gösterdik. Bu nedenle garip lafızların tefsiri hakkında maksat hâsıl olacak, bir fikir verebilecek öl-
çüde ve geneli yansıtabilecek kifâyette irdelenmek istedik.

Beydâvî Tefsirindeki genel özelliklerle verilen örneklerden anlaşılacağı üzere Garibu’l-Kur’ân’la il-
gili lafızlar dikkate alınmış ve ona dair tasarruflarda bulunulmuştur. Ancak Beydâvî’nin tefsirinde diğer
meselelerde olduğu gibi bu konuda da genellikle çok derinlemesine inilmemiş, bilâkis onlarla ilgili özlü
ve faydalı yönler üzerinden gidilerek⁹⁸ ele alınmaları yönünde tercihte bulunmuştur.

⁹² Bkz. *Bakara* 2/106. Beydâvî, *Tefsîru’l-Kâdî el-Beydâvî*, 1/104.

⁹³ İslâm âlimlerinin çoğu gibi Beydâvî de Kur’ân’da neshin bulunduğunu kabul etmektedir. (Bkz. el-Beydâvî, *Tefsîru’l-Kâdî el-Beydâvî*, 1/ 104, 105) Müellif
bu hususu savunma konusunda yaptığı izahlar arasında *Nisâ* 4/82. âyet ve onun nüzul sebebi gibi başka delilleri ve gerekçeleri de ileri sürmektedir. (İlgili
âyetin tefsiri ve daha fazla bilgi için bkz. *Tefsîru’l-Kâdî el-Beydâvî*, 1/104-105, 290-291 vd.)

⁹⁴ Bkz. el-Beydâvî, *Tefsîru’l-Kâdî el-Beydâvî*, 1/104-105. Nitekim tefsirde onlarla ilgili yapılan açıklamalarda bazen “hicâziyyân”, “basriyyân”, “küfîyyân”
şöyle şöyle okunmuştu denilirken kârihlerin ekollerinin adlarıyla birlikte verildiği görülür. Bkz. el-Beydâvî, *Tefsîru’l-Kâdî el-Beydâvî*, 2/107; Gür, *Kâdî
Beydâvî Tefsiri’nde Belâgat İlmi ve Uygulanışı*, s. 25.

⁹⁵ Bkz. Cerrahoğlu, *Tefsîr Tarihi*, 2/301.

⁹⁶ Örnekler ve bilgi için bkz. Gür, *Kâdî Beydâvî Tefsiri’nde Belâgat İlmi ve Uygulanışı*, s. 25; el-Beydâvî, *Tefsîru’l-Kâdî el-Beydâvî*, 1/2-3, 273; 2/107 vd.;
ayrıca bkz. Cerrahoğlu, *Tefsîr Tarihi*, 2/298, 301 vd.

⁹⁷ Ancak Suyûtî, Beydâvî’nin hadis konusunda yetkin olmadığını (Örneğin bkz. es-Suyûtî, *Nevâhidü’l-Ebkâr ve Şevâridü’l-Efkâr*, Câmiatu’l-Ummi’l-Kurâ,
Suûdi Arabistan 1424/2005, 2/199) ifade etmiştir. Ama tefsirde İsrâiliyat’la ilgili bilgiler (rivâyetler) hem çok bulunmamakta hem de verilenler *kîle* ve *ruviye*
ifadeleri ile verilmekte ve zayıflıklarına da işaret edilmektedir. (Bkz. Cerrahoğlu, *Tefsîr Tarihi*, 2/314; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ânî’l-Azîm*, (thk. Sâmi b.
Muhammed Selâme), Dâru’t-Tayyibe, Riyad 1420/1999, 1/7; Güntüş, *Kur’ân Tefsiri’nin Kaynakları*, s.127-130. Her hâlükârda bu eserde yer alan
nakiller/rivâyetler hakkında yapılan eleştirilerin hepsinin çok ciddi araştırmalara dayandığını söylemek çok zor gözükmektedir.

⁹⁸ Bu tefsirde örneğin sarf, nahiv, kıraat, lügat, mantık, kelâm, tarih gibi hususlarda özlü ve kısa bilgiler verilmiş olup (Cerrahoğlu, *Tefsîr Tarihi*, 2/298 vd.) bu
usulün ve uygulamanın Garibu’l-Kur’ân için de aynı şekilde olduğu görülmektedir.

Velhâsıl bu tefsirde önceki âlimler tarafından ifade edilenler büyük ölçüde nakledilmiş veya tekrarlanmış olup Beydâvî'nin bizzat tercih etmediği görüşler de yer bulmuştur. Ama bazen birbirine yakın olmayan veya farklı olan görüşler âdeti bir kalıba konulma yoluna gidilmiştir. Nitekim onun İslâmî ilimler konusunda sentezci bir anlayıştan yana olduğu da anlaşılmaktadır.

Müfessirin açıklamalarını destekleyen bazı olaylar da onda zikredilmiştir. Lafızları anlamada tatmin edici bir seviyenin yakalanması için haberlerden veya hadislerden de yararlanılmıştır. Dil kurallarından hareketle ve onlara dayanan açıklamalarla yine onda bu tefsire özgü farklı yorumlar ve yeni görüşler de ortaya konulmuştur.⁹⁹

Her hâlükârda bu tefsirde uygulanan metotlar, garip lafızlar için de uygulanmıştır. Böyle bir uygulama birliği olmasına rağmen bu sistem içinde ayrıntı bağlamında olaya/meseleye özgü olmak üzere bu lafızlar veya ilgili âyetler tefsir edilirken her kelime veya ifade için her yerde, yukarıda verilen bilgilerden ve örneklerden de anlaşılacağı üzere birebir aynı yöntem uygulandığı söylenemez. Bununla birlikte önceki tefsir birikimlerinden de yararlanmak suretiyle konuya dair müellifin yorumu, tercihi ve bilgi ilâvesi gibi katkıları da olmuştur.

Bu konuda müellife özgü ve alana has özellikler sebebiyle zaman zaman farklı yöntemlerin uygulanarak farklı tespitlerin ortaya konulduğu ve bunların birbirleri ile oldukça ilişkilendirildiği görür. Bununla birlikte geçmişten gelene önem verme ve onun ruhunun uzantısı olma niteliğini taşıyacak mahiyette olmasının arzu edildiği özellikle bu tefsirde fark edilmektedir. Nitekim geçmişte farklı âlimlerin yaptıklarının ve de bu alanda yapılan değişik uygulamaların bazı farklılıklarla ve bir şekilde özetlenerek, tadat edilerek, kimi zaman da cem edilerek ama sonuçta bir bütünlük arz edecek mâhiyette bir araya getirilmeleri amacına yönelik bir çaba gösterildiği açıkça fark edilmektedir. İşte *Envâru't-Tenzîl*deki mevcut anlayışla ve metotla bilgilerin harmanlanması ve yorumlanması suretiyle müellifin kendi tasarruflarının da ilavesi sayesinde yapılan böyle bir çalışmada garip lafızlar ele alınarak tefsir edilmiştir.

Beydâvî'nin tefsirinde yer alan Garîbu'l-Kur'ân ile ilgili görüşleri, tefsir tarzı ve tasarrufları hakkında yukarıda belirtilenler çerçevesinde yapılan analizlerle, tefsirinden verilen örneklerle ve anlatılanlarla ortaya konulmuştur. Bu şekilde onun anlayışı, işlemleri ve görüşleri tespit edilerek ayrıca değerlendirmeye de tabi tutulmuştur. Bu bağlamda onun tefsirinde Garîbu'l-Kur'ân'la ilgili izlediği metodu ve uygulamaları da ortaya çıkmış oldu.

SONUÇ

Kur'ân'ın Kureyş lehçesi ile nâzil olduğu fakat diğer Arap kabilelerinin lehçelerinden gelen veya çok kullanılmadığı için herkesçe anlamları bilinmeyen veyahut da anlaşılabilen bazı kelimeleri hatta Arapçalaşmış yabancı lafızları muhtevî olduğu kabul edilmektedir. Belki de o, icazına uygun bir üslupla evrenselliğinin de bir gereği olarak muhtelif lehçelerden ve dillerden ifadeleri bünyesine alarak insanlar için farklı bir cazibe oluşturmuş ve böylece onların hoşnutluğunu kazanma gibi bir yönü/yöntemi tercih etmiştir. Bununla garip lafızların onda yeni anlamlar kazanması da mümkün olmuştur.

Kur'ân'ın dilini bilen ilk muhatapları ondaki bazı lafızları anlayamamışlardır. Halbuki Kur'ân'ın tefsiri, garip lafızların anlaşılması da dahil büyük önem arz etmektedir. *Garip* kelimesi Araplar arasında

⁹⁹ İsmail Cerrahoğlu, "Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîf", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1995, c. 11, s.260.

yaygındır. Ancak onunla aynı kökten olan *garabe* “ب-ر-غ” maddesinden oluşan ve farklı sıgalar ile Kur’ân’da on dokuz kere yer alan bu ifade yanında ayrıca *garîp* kelimesi onda geçmez. *Feil* “فعل” sığası üzere gelen garîb lafzı bir sıfat-ı müşebbehe olup az kullanılan, anlaşılması zor ve mânası kapalı olan kelime demektir.

Garip kelimesinin *Kur’ân* lafzı ile izâfeti sonucu *Garîbu’l-Kur’ân* terkihi oluşturulmuş ve kendi muhtevasına dâhil olduğu düşünülen veya kabul edilen garip lafızlar için genel bir isim olarak kullanılmıştır. Onun içerdiği lafızlar ve ilgili malûmat, müstakil kaynaklara olduğu gibi tefsirlere de girmiş ve onlar hakkında yapılan açıklamalara onlarda da yer verilmiştir. Bahis mevzuu olan lafızlara o tefsirlerde ne şekilde yaklaşıldığı ve onlarla ilgili işlemlerin nasıl olduğu hakkında tespitler yapabilmek için onların müelliflerini tanımak ve eserlerinin en azından öne çıkan bazı temel ve genel özelliklerini bilmek yararlı olur.

Kur’ân’ın garip lafızları hakkında tercihen Beydâvî Tefsiri ele alınmış ve Beydâvî’nin anlayışı bağlamında ve ona münhasır işlemleri, açıklamaları ve oldukça farklı tasarrufları ortaya konulmuştur. Onun müellifi, Azerbaycan bölgesi Beydâ/Şîrâz civarlarında yetişen (H. VII. yüzyıl), tahsilini orada alan, oldukça yoğun bir ulemâ ortamında büyüyen, donanımlı, iyi bir muktesebata sahip ve özellikle tefsiri ile şöhret bulan çok yönlü bir âlimdir. O, nakli ilimler yanında akli ilimlerde de vukûfiyet sahibi olmuş, her alanda harika eserler vermiş, ilmî olgunluğu yakalamış ve “allâme” unvanını kazanmış bir müfessirdir.

Beydâvî tefsirini yeterli bir donanıma ve yetkinliğe sahip olduğu kanaatine vardığı bir dönemde kaleme almıştır. Tefsiri dini ilimlerin başı ve temel dayanağı olarak görmüş ve onun telifinde çok hassas, dikkatli ve ölçülü davranmıştır. Meseleleri ele alırken yaptığı uygulamalarda garip lafızlar dahil, fazla ayrıntıya girmemiş ve daha ziyade onlardaki faydalı yönleri öne çıkartmayı tercih etmiştir. Örneğin dil bilgisi, nahiv, kıraat, lügat, mantık, tarih, kelâm vb. hususları oldukça kısa ve özlü olarak zikretmiştir.

Bu eserin hacmi, muhtevası, metodu, temel özellikleri açısından bakıldığında genel niteliklere dair bazı tespitler şöyledir: Kâdî Beydâvî tefsirinde rey metodunu benimsemiş, anlatımda veciz bir üslup kullanmış, âyetleri te’vil ve tefsir ederken bunu dil kâidelerinin sağladığı manevra alanı ölçüsünde ve çerçevesinde yapmıştır. Âlet ilimlerine, sahabe ve tabiinden (hatta seleften) gelen rivâyetlere duruma ve ihtiyaca göre yer vermiştir. Şayet bunlar arasında itimat etmediği görüşler varsa onları hem belirtmiş hem de zayıf veya merdut olduklarına yönelik nitelenmelerine de işaret etmiştir. Bu anlamda zayıf veya kabul etmediği bir rivâyet veyahut da görüş varsa onu da *ruviye*, *kîle* gibi ifadeler ile belirtmiştir.

Kâdî Beydâvî Tefsiri’nde ortaya konulanlar onun hacmi ölçüsünde ve kifayet miktarınca onda yer almış ve ilgili açıklamalar da o ölçüde yapılmıştır. Bu lafızlar her ne kadar çeşitli yönlerden ele alınmış olsa da diğer lafızlar gibi bunlar için de genel olarak ve lafızlara münhasır çok detaylı açıklamalar yapılmış olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir. Ama her hâlükârda onlarla ilgili bir disiplin olan *Garîbu’l-Kur’ân* bağlamında garip kelimeler ele alınarak anlamları, yorumlanmaları veya tefsir edilmeleleri gibi farklı yönleri üzerinde durulmuştur.

Kur’ân’da bulunan garip lafızların anlamları ve tefsirleri ele alınırken onlardan biri veya daha fazlası için yapılan açıklamaları destekler mâhiyette olan hadisler de zikredilmiştir. Bu anlamda önceki âlimlerin ortaya koyduğu görüşlerden veya açıklamalardan da tekrar etmek şeklinde yararlanılmıştır. Garip lafızlar açıklanırken bazen müellifin tercih etmediği bazı görüşlere de yer verilmiş ve bu uygulama nakilde de yapılmıştır. Bazen bir lafzı açıklamak için başka âyet(ler)den destek alınmış bazen de şiiirlerden yararlanılmıştır.

Mezhebî bir meselede garip lafız şâfiî mezhebi doğrultusunda tefsir edilmiştir. Bu lafızlar kıraat farkları ile irab ve anlam farklılıklarına göre de irdelenmiştir. Bunların geçtiği âyetler diğer âyetlerle, hadislerle, sahabe sözleri hatta sebab-i nuzûle ait rivâyetlerle de açıklanmış ve lafzın sarf ve nahiv yönüne de kifâyet miktarınca temas edilmiştir. Bütün bunların yanında yaptığı tefsirler için ondan önceki bazı tefsir kaynaklarından da onları âdetâ özetler şeklinde mâhirâne bir şekilde yararlanılmıştır.

Velhâsıl bu eserde Kâdî Beydâvî tarafından *Garibu'l-Kur'ân* hakkında açıklamalarla ve tasarruflarla ilgili işlemler yapıldığı açıktır. Bununla birlikte tefsirin anlatımında ve bilgilerinde kapalılık olduğu, rivâyetlerinin sıhhatleri hakkında farklı görüşler bulunduğu şeklinde farklı iddialarla ve gerekçeler ile ona yönelik eleştiriler yapıldığı da görülmektedir. Hâlbuki onda örneğin dil kurallarını esas alarak veya onlara dayanarak ortaya konulan açıklamalara ve kendine özgü âyetler için yapılan değişik yorumlara bakarak müellifinin ne denli ve ne kadar önde gelen bir müfessir olduğunu anlamak mümkündür. Kaldı ki kimi zaman bu eser hakkında makul görülebilecek tenkitler olmuş olsa da bunlar müellifinin ve muhteşem eserinin şanını yere düşürecek ölçüde ve kıymette olamaz.

Beydâvî Tefsiri'nde garip lafızlar üzerinde hassasiyetle durulduğu, anlamlarının belirlenmeye çalışıldığı ve ilgili görüşlerin ortaya konulduğu ortaya çıkmıştır. Bu durum aynı zamanda müellifinin Arapçaya, Kur'ân üslubuna ve tefsir ilmine olan vukûfiyetinin niteliğini ifade eden bir durumu da ortaya koymuştur. Bu tefsirinde sunulan Garibu'l-Kur'ân'la alâkalı oldukça uygun açıklamalarla/tefsirlerle Kur'ân'ın sahih olarak anlaşılması yolunda ortaya konulan gayretler ile onun gayesine müspet katkıda ve insanlığa çok yerinde ve faydalı bir hizmette bulunulmuştur.

KAYNAKÇA

- Ahmed Emîn, *Duha'l-İslâm*, Müessesu Hindâvî, Kahire 2012.
- Ahmed Cevdet Bey(Efendi/Bergamalı), *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, (haz. Mustafa Özel), Kayıhan Yay., İstanbul 2002.
- Akk, Halid Abdurrahmân, *Usûlü't-Tefsîr ve Kavâduhü*, Beyrut, Dâru'n-Nefâis, 1986.
- Ay, Mahmut, "Osmanlı Geleneğinde Tefsir Faaliyetleri", *Tefsir El Kitabı*, (ed. Mehmet Akif Koç), Grafiker Yay., Ankara 2012, ss. 281-330.
- Beydâvî, el-Kâdî Nâsiruddîn Ebi'l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî, *Tefsîru'l-Kâdî el-Beydâvî* (Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vîl),c. 1-2, Dersaadet (İstanbul) 1314/1896.
- ....., *Gâyetu'l-Kusvâ fî Dirâyeti'l-Fetvâ*, (thk. Ali Muhyiddîn Ali el-Karadâğî), Dâru'l-Beşâirî'l-İsâmîyye, Beyrut 2007.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Alî, *el-Esmâ' ve's-Sıfat*, (thk. Abdullâh b. Muhammed el-Hâşidî), Mektebetu's-Sevâdî, Cidde 1993.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî, *Sahihu'l-Buhârî*, (thk. Muhammed Züheyr b. Nâsir en-Nâsir), Dâru Tavki'n-Necât, Beyrut 1422/2001.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1973.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, TDV Yayınları, 24. bsk., Ankara 2013.
- ....., "Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vîl", *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay., İstanbul 1995, c. 11, ss. 260-261.
- ....., *Tefsir Tarihi*, DİB Yay., Ankara 1988.
- Çetin, Abdurrahman, "Nesih", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2006, c. 32, ss. 579-581.
- Dâvudî, Muhammed b. Ali Şemsuddîn Muhammed b. Ali b. Ahmed el-Mısrî, *Tabakâtu'l-Müfessirîn*, c. 1-2, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1983.
- Demirci, Muhsin, *Tefsir Usûlü*, İFAV Yayınları, 13. bsk., İstanbul 2011.
- ....., *Tefsir Tarihi*, İFAV Yayınları, 8. bsk., İstanbul 2010.
- Düsîrî, Terhîb b. Rabîan, *Mu'cemu'l-Müellefâtî'l-Usûliyyeti's-Şâfiyyeti'l-Mabsûseti, fî Keşf-zunûn, el-Câmiatu'l-İslâmiyye*, Medîne 1424/2004.
- Ferâhî, Abdulhamîd, *Müfredâtu'l-Kur'ân*, (şerh ve thk. Muhammed Ecmel Eyüp el-İslâhî), Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Riyâd 2002.
- Ferâhî, Abdulhamîd, *Fâtihatü Nizâmi'l-Kur'ân*, A'zamgarh 1937.
- Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Alî, *el-Misbâhu'l-Münîr*, Mektebetu Lübnan, Beyrut 1987.
- Gümüş, Sadreddîn, *Kur'ân Tefsirinin Kaynakları*, Kayıhan Yay., İstanbul 1990.
- Gür, Süleyman, *Kâdî Beydâvî Tefsiri'nde Belâgat İlmi ve Uygulanışı*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum 2014.
- Hafâcî, el-Kâdî Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer, *Hâşiyetu's-Şihâb alâ Tefsîri'l-Beydâvî (İnâyetu'l-Kâdî ve Kifâetu'r-Râdî)*, (dabt. ve tahric. eş-Şeyh Abdur-Râzî el-Mehdî), Beyrut, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997/1417.
- İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyin Ahmed b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvîni el-Hemedânî, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Lüğa*, (thk. Abdusselâm Muhammed Harun), Dâru'l-Fıkr, Beyrut 1979.
- İbn Habîb el-Halebî, Ebû Muhammed (Ebû Tâhîr) Bedruddîn el-Hasen b. Ömer b. el-Hasen b. Ömer b. el-Haib ed-Dimeşkî el-Halebî, *Durretu'l-Eslâk fî Develeti(Mulki, Mulûki)'l-Etrâk*, TSMK, III, Ahmed, nr. 3011, I, 57.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İmâduddîn İsmâil Şihâbiddîn Ömer, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*, c. 1-8, 2. bsk., (thk. Sâmî b. Muhammed Selâme), Dâru't-Tayyibe, Riyâd 1420/ 1999.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Ruveyfîi, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sadr, Beyrut 1990.

- İsfahânî, er-Râgıb, *el-Müfredât fî Garîbî'l-Kur'ân*, (thk. ve dabt. Muhammed Seyyid Keylânî), Dâru'l-Kalem, Beyrut 1991.
- Kâtip Çelebî, Mustafa b. Abdullâh Hâcî Halîfe, *Keşfu'z-Zunûn an Esmâ'î'l-Kütüb ve'l-Funûn*, c. 1-6, Metebetü'l-Müsennâ, Bağdat 1941.
- Kays Ali Kays, *el-Îrânîyyûn ve'l-Edebâ'î'l-Arabî*, Müessesetu'l-Buhûs ve't-Tehkîkâtî's-Sekâfiyye, Tahran 1984.
- Kaysî, Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed, *Tefsîru'l-Müşkil min Garîbî'l-Kur'ân*, (thk. Hüdâ et-Te'vîl el-Mar'aşlî), Dâru'n-Nûrî'l-İslâm, Beyrut 1988.
- Kocevî, Muhammed b. Müslîhu'd-Dîn Mustafa el-Hanefî, *Hâşiyetu Muhyiddîn Şeyh Zâde alâ Tefsîri'l-Kâdî el-Beydâvî*, (dabt, tashih ve tahrîc., Muhammed el-Kâdir Şâhîn), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1999/1419.
- Konevî, Hâfız İsmail, *Hâşiyetu'l-Konevî alâ Tefsîri'l-Beydâvî ve bi Hâmişihî Hâşiyetu İbn-i Temcîd*, Dersaadet Kitabevi, İstanbul ts.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh, *el-Câmi li-Ahkâmî'l-Kur'ân*, (thk. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türkî), Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 2006.
- Mekkî b. Ebû Tâlib, *el-Umde fî Garîbî'l-Kur'ân* (nşr. Yusuf Abdurrahmân el-Mar'aşlî), Beyrut 1401/1981.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahihu Müslim*, (thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî), Dâru lhyâit-Turasi'l-Arabî, Beyrut ts.
- Münâvî, Zeynuddîn Muhammed Abdurraûf, *Fethu's-Semâvî bi Tahrîci Ehâdîsî'l-Kâdî Beydâvî*, c. 1-3, (thk. Ahmed Müctebâ), Daru'l-Âsime, Riyad 1409/1989.
- Özel, Ahmed - Çelebî, Hind, "el-Beydâvî Abdullâh b. Ömer", *Mevsûatu 'Alâmi'l-Ulemâi ve'l-Udebâ'î'l-Arabî ve'l-Müslimîn*, Beyrut 1425/2005.
- Okumuş, Mesut, "Ulûmu'l-Kur'ân (Kur'ân İlimleri)", (ed. M. Akif Koç), *Tefsir El Kitabı*, Grafiker Yay., Ankara 2012, s. 331-372.
- Râfîi, Mustafa Sâdık b. Abdirezzâk b. Saîd b. Ahmed b. Abdilkâdir, *Tahrîfu'l-Âdâbî'l-Arab*, Müessesetu Hindâvî, Kahire 2013.
- Râzî, Muhammed b. Ömer, *Mefâtîhu'l-Gayb*, Dâru lhyâit-Turasi'l-Arabî, Beyrut 2008.
- Saçaklızâde Mehmet Efendi, *Desîsâtu'l-Beydâvî*, Bursa Yazma ve Eski Eserler Kütüphânesi, Haraççı, 1339/5, vr. 51-82.
- Semih Ebû Muğulî, *Kur'ân'ın Dilleri (Kur'ân'da Arapça Olmayan Kelimeler)*, (çev. Muammer Erbaş), İnsan Yay., İstanbul 2003.
- Seyrevân, Abdu'l-Azîz İzzeddîn, *el-Mu'cemu'l-Câmiu li'l-Garîb Müfredâtî'l-Kur'ân*, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, Beyrut 1986.
- Subkî, Ebû Nasr Tâcuddîn Abdulvehhâb b. Alî b. Abdî'l-Kâfî, *Tabakatu'ş-Şâfiyyeti'l-Kübra*, c. 1-9, (thk. Mahmud Muhammed et-Tanâhî, Abulfettâh Muhammed el-Hulv), 2. bsk., Kahire 1413/1993.
- Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *Nevâhidü'l-Ebkâr ve Şevâridü'l-Efkâr*, c. 1-3, Câmîatu'l-Ummî'l-Kurâ, Suûdi Arabistan 1424/2005.
- , *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Daru'l-Hadis, Kahire 2004.
- Şâfiî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İdris b. Abbas, *er-Risâle*, (thk. Ahmed Muhammed Şâkir), Mısır: Matbaatu Mustafa el-Bâbî, 1940.
- Şeyh Furkânî, *Garîbu'l-Kur'ân* (Bibliyografik liste), *Resâilü'l-Kur'ân*, Kum 1411/1991.
- Tahânevî, Muhammed A'lâ b. Ali Meuhammed Hâmid b. Muhammed Sâbır el-Ömerî el-Fârûkî, *Mevsûatu Keşşâfî Istlâhâtî'l-Funûn ve'l-Ulûm*, (thk. Ali Dahrûc), Mektebetu Lübnân, Beyrut 1996.
- Yavuz, Yusuf Şevki, "Beyzâvî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1992, c. 6, ss.100-103.
- Yazır, Elmalılı Hamdî, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul 1971.
- Zehebî, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l-Müfessîrîn*, c. 1-3, Mektebetu'l-Vehbe, Kâhire 200.
- Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdullâh, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (thk. Yusuf Abdurrahman el-Mar'aşlî, Cemal Hamdi ez-Zehbî, İbrahim Abdullâh el-Kürdî), Dâru'l-Ma'rîfe, Beyrût 1990.
- Zillî, İshıtyaq Ahmad, "Hamîduddîn Ferahî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, c. 15, ss.477-478.